

МОСКОВСКИЙ ИЗДАТЕЛЬ СОЮЗА
1908 год
БЕОГРАД.

СМРТНА КАЗНА

Ли 790.

НАПИСАО

Д-р ДУШАН М. СУБОТИЋ

Прештампано из „ДЕЛА“

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА „ДОСИТИЈЕ ОВРАДОВИЋ“ — АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА
ЧИКА-ЉУБИНА УЛИЦА, 8.

1908.

Цена: 1 динар

Обично се вели, да се степен културе једног народа цени према његовом казненом законодавству. И ако ово није апсолутно тачно, ипак има свога дубоког основа у томе, што збиља само онај народ може имати добро казнено законодавство, чија је култура довољно јака, чији је интелектуални и морални ниво бар на таквој висини, да се може означити као напредак у друштвеном развићу. Ваљаност или неваљаност једног казненог законика не може се оснивати само на избору казна, које су предвиђене за сузијање кривичних дела и њихово кажњење, већ на укупности целокупног система, на руководној идеји, која је проведена кроз установе казненог права. Тако би се на први мах могло рећи за нови јапански казнени законик (од 27.-IV. 1907. г.), да, услед тога што је задржао смртну казну, не представља напредак у науци, ма да је он у ствари, с обзиром на осталу његову израду и институције означен као најмодернији казнени законик, док се опет за италијански законик, који је укинуо смртну казну, ово не може рећи.

Ово питање о смртној казни, која се још увек у законицима где је она задржана сматра као главна телесна казна, јесте прво и најважније, с којим се законодавац срета при избору врста казна. Оно је од тако велике важности и домашаја, да се о њему, чим се поведе реч, мора озбиљно претресати. Оно је у државама, где је истакнуто на дневни ред, постало акутно и у толикој мери обузима умове великих људи, колико ни једно друго друштвено питање.

С изгледом на скору реформу нашег казненог законика, пошто је у Министарству Правде образована комисија за израду пројекта новог казненог законика, ово ће питање у скорој будућности постати акутно и за нашу државу. С тога ће бити корисно, да се већ сада позабавимо о овом питању о смртној казни у опште и њеној улози с обзиром на нови законик. Ово у толико пре, што ће наш законодавац бити у особитим теш-

коћама при избору врста казна, које ће унети у нови казнени законик, с којима се тешкоћама законодавци других држава нису имали, или немају да се боре.

Казнени законодавац има, као мудар законодавац, на првом месту превентивним мерама да спречи извршење кривичних дела, па тек на другом месту, да казнама постиже тај успех. Државни организам, као друштвена заједница, мора ради свога опстанка да се одбрани од рђавих људи. Али законодавац мора водити рачун, да се при тој одбрани не умање или не униште гарантије личне слободе. Казне, којима би се било директно или индиректно иштио интегритат физичне личности кривчеве, противиле би се поштовању личности кривчеве и његове слободе, што му се дuguје и онда, кад је учинио и најтеже кривично дело.

Постављајући овај принцип ми долазимо одмах пред питање о смртној казни, чијим се извршењем уништава физично биће кривчево. Смртна нам се казна јавља као особито сигурно средство, којим се држава бори против рђавих људи за њихово елиминисање из друштва, да више не чине кривична дела. То је последње моћно средство, којим држава објављује побеђеном, да с њим више неће да се бори, већ га уништава. *Ve victis.* Но и после тога остаје нерешено велико питање: да ли држава треба да приступи овом уништавању својих грађана, ма они били и рђави, или има да претпостави борбу с њима. Ова је борба интересантна.

Борба против злочинства, то је борба културе против некултуре; у тој се борби морају, према величини покварености злочиначких нагона, употребити разна средства за сузбијање. Како се временом мења или се може променити начин извршења дела, природно је, да се према томе морају брати и средства за њихово спречавање. У случају организованих друштвина, које постајају себи за циљ убијање других и вршење разбојништава, држави остаје, као најсигурније средство застрашавања, извршење смртне казне. Све друге казне ишчезавају својом слабошћу пред јачином развијене енергије од стране такве злочиначке друштине. Треба се сетити само наше хайдуције, која постаје од времена на време страшило за поједине пределе, којом се доводи у покрет цео државни полицијски апарат и узбуђује целокупно јавно мишљење, ако државна власт не буде у стању, да одмах и са мањим напором уништи

или спречи дејствовање такве злочиначке друштине. Треба се сетити само свих оних грозота, које изврше разбојници у хайдуковању, колико се њима узбуди повређени осећај целокупне друштвене заједнице, која у том случају једва да и у смртној казни злочинца налази довољну накнаду за изравнање учњених злочинстава. Слично нашим хайдучким четама било је и у другим државама подобних организација. Треба се сетити само Сицилијанске мафије и Неапуљске каморе, од којих има трагова у Италији још и у последњим данима, где је камора у току 1907. извршила освету убиством једног свога бившег чкана, који је извршио издајство према друштини.

Овакве друштине налазе своју снагу у јачини своје унутрашње организације; оне имају своје строге правилнике, по којима су уређене. Тако комора има у своме уређењу установу божјег суда, а за ступање у друштину прописан је нарочити поступак: молилац мора да избере једног из злковачке друштине за свога побратима; с овим има претходно да издржи једну борбу, у којој треба да повреди изабраног члана друштине по руци и из повређеног места пије крви овога, после чега настаје братимљење, и примање за члана друштине. За повреду дужности према друштини предвиђене су казне сличне државној организацији, у колико је њихова примена могућа. Врхунац се постиже у смртној казни, која је омиљена код оваквих друштвина за неверне њене чланове. Камора има чак и две судске инстанце за суђење кривица и распри између њених чланова. Поред смртне казне, као најтежа сматра се изгођење из чланица друштине, слично депортацији неких држава. Према таквим организацијама, које представљају врхунац у противправности злочиначких радња оваквих људи, потребна су јача средства застрашавања и кажњавања, но према обичним злочинцима кривичних дела друге врсте. Но да ли је и овде смртна казна оправдана, најподеснија, питање је о коме се може двојако мислити, с обзиром на гледиште са кога се при оцени кривичних дела и казна пође.

I.

Становиште, са кога се смртна казна посматра, мењало се у току времена. Ми читамо, да се још у незнабожачком добу поглавито ценило, да ли је она целисходна и правична; код Јевреја се опет поглавито водио рачун о томе, да ли се њом

задовољава увеђено божанство; а тек новије доба које је настутило са хришћанством, помешало је са овим становиштима и нова гледишта, посматрајући умесност постојања смртне казнене гледишта разумног оправдања њеног, човечности и савремености.

При свему овоме важно је било од увек спорно питање, да ли држава има у опште право, да примењује смртну казну. Ово питање није скорашињег датума. Оно је без историје т. ј. постоји од самог постанка државних организација. Ми читамо, да је још Платон (пре 2300 година) признавао држави ово право. Он је сматрао злочинство као друштвену болест, а злочинца као болесника, при чему је разликовао неизлечиве и излечиве болеснике, па је узимао да се према неизлечивим болесницима т. ј. сасвим рђавим људима, окорелим злочинцима има применити или казна прогонства из државе, или смртна казна, да би се друштво у своме опстанку и развитку спасло од неизлечивих болести — зликоваца. Таквим се кажњавањем, по његовом мишљењу постижало двоје: држава се спасавала велике опасности, која јој је претила од таквих злочинаца, а несретни злочинци су се ослобођавали тешког опстанка, ако би остали у дотадашњем друштву, издржавајући друге казне.

Првобитно је обележје смртне казне, да се она сматра као одмазда кривцу за учињену противправну радњу. Родбина убијеног тражи да задовољи свој унутрашњи увеђени осећај правичности и покушава да себи одмах прибави задовољење. Чим је у опште извршено неко кривично дело, његово је прво и природно дејство, да се у души повређеног или његове најближе родбине јавља осећај освете за извршено дело, жеља да се повредиоцу врати оно, што је учинио и тако добије задовољење увеђеног осећаја у повреди или уништавању противника нападача.

Примитивни ступњи друштвеног развића, где државни организам није довољно јак, да ступи на место приватног прибављања правде, показују једну нарочиту установу, врло интересну, како по њеном извршењу, тако и по њеној природи, имено освету. Она је у опште приватно прибављање задовољења у случају повреде права. Њена је најтежа форма крвна освета, која се примењивала у случајима убиства. Њој се првенствено придавао божанствени карактер, а оправдавала се схватањем, да је и увеђено божанство захтева.

Грци су сматрали крвну освету као личну дужност родбине убијеног, да се освети убици. Убијањем убице они су испуњавали своју најсветију дужност према божанству. Тек у доцније доба ово се схватање о потреби проливања крви напустило, па се задовољавало и пријемом откупна, којим се родбина убијеног одрицала освете и кривца остављала без казне у правом смислу.

Познато је, да је крвна освета јако примењивана и код Јевреја.

Обим примене крвне освете био је већи или мањи код разних народа; он се постепено са развијањем и напредовањем културе ограничавао, нарочито са јачањем државне власти њена је примена постала све мања, тако да су је модерна законодавства уништила, постављајући друге правне принципе за кажњење кривичних дела. Ми данас немамо никде више допуштену крвну освету. Модерни законици, као израз моћне државне власти, узeli су на се велику дужност регулисања друштвених односа и задовољење повређене правичности, како у интересу самог државног уређења и напретка, тако и у интересу самих појединача, који се на тај начин сигурнији осећају под једнаком и сигурном применом закона према сваком нарушиоцу државних закона. Крвна освета није имала мере, законодавац напротив, изричуји казне, установљава поступност у казнама, која је битан услов за напредак друштва и добро законодавство. С тога уређена држава не може трпети постојање крвне освете, већ на њено место ставља нове погледе и правила. Тако већ и код Грка и Римљана, чим је државна власт ојачала, видимо, да она узима у своје руке вршење казненог законодавства. Али ипак смртна казна, коју је тадашња државна власт вршила, није ништа друго до крвна освета; само су се промениле личности, које су ову казну извршивале; у првом случају имамо родбину убијеног, која врши крвну освету, овде државну власт односно њене органе, који извршују смртну казну. Овим прелазом почело се стварати нова гледиште, које је у току векова ухватило корена, да се смртна казна, коју врши држава, сматра као оплемењена освета. Ово је гледиште тачно у погледу оплемењивања, јер је фактички тим начином постављена граница вршењу крвне освете од стране приватних — појединача. Али је смртна казна остала сверепа и са ужасним пооштравањима извршивања. Ово нарочито од оног времена, кад је државна

власт тако ојачала, да се створило ново гледиште, под владом председника, краљева и царева старих и средњевековних држава, да повреде тих великих представника државне власти представљају особито тешка кривична дела, да обичне казне нису за њихово кажњење довољне, када је државна власт стала на гледиште најбруталније јавне крвне освете и ову тако озаконила, што је смртном казном запретила сва злочинства, која су непосредно управљена против државе. Тако се ми још код Римљана сретамо са особито важним схватањем тога времена, да је државна сигурност прави и први циљ казне, и да заштита ове сигурности оправдава сва средства, па и смртну казну.

Као злочинства против државе Римљани су сматрали и убиство с предумишљајем, особито оцеубиство и убиство рођака, и кажњавали су их смртном казном. Ова је поред тога применившава и на осквићење храма, на блудничење калуђерица, на повреду тајне пророчких књига, на померање граничног камења и у опште на свако непријатељство против државе. Потојам овог непријатељства је био врло простран и растегљив тако, да је обухватао и убиство без предумишљаја, бежање из војске и сваку повреду јавног поретка и кућног мира, чиме је примена смртне казне отишла у бесконачност. Тек је законодавство од XII таблица поставило извесна ограничења примени смртне казне и утврдило, да се она има применити код намерног убиства, јавне крађе коју изврши роб, ноћне крађе жита, хотичне пљевине, лажног сведочења, мита судија и политичких убистава.

По Јустинијановим институцијама смртна се казна применившавала за главна злочинства, имено за повреду величанства, цара, или државе у опште. Ту се казна састојала у томе, што је кривац лишаван живота, а спомињање његовог имена после његове смрти било је такође кажњиво. Поред тога смртна је казна била предвиђена за педеростију и браколомство, за убиство у опште и трговањем и оцеубиство. Код оцеубиства смртна је казна била пооштрена: убица је ушиван у кожни цак заједно са пском, петлом, змијом и мајмуном, па је тако бацан у оближње море или реку, да се удави. Веровало се да убицу треба за живота лишити неба — светlosti, а после смрти земље — мира у земљи. Исто је тако и убиство рођака кажњавано смрћу. Смрћу је кажњавано и прављење лажних исправа, ако је то урадио роб. Насилно одвођење девојака, удовица, калуђе-

рица и у опште жена казнило се такође смрћу. Истом су казном кажњавани и саучесници. Напослетку смртном се казном кажњавала и утја новца, коју изврше државни чиновници.

Под утицајем римске културе и германски народи у време од Карла Великог до реформације (771—1517.) кажњавали су смртном казном првенствено политичка злочинства. Код злочинстава против приватних, па чак и код самог убиства, примењивало се плаћање откупа — глобе — на место раније убијајене крвне освете, као казне. Германска су права особито ценила слободу појединца, чак и у оним случајима, кад је овај учинио какво кривично дело. Последица је тога схватања била, да је казна за кривична дела носила више приватни но јавни карактер, што се нарочито опажа код плаћања глобе. Телесне казне добијају значај тек од 13-ог века. Да би се какав слободан Германац могао телесно казнити, до тога доба, било је потребно, да се заobilaznim путем учини, да се он не сматра више за слободног грађанина, што се постизало одузимањем права, која су му дотле припадала. Но и кад су уведене телесне казне и за слободне Германце, оне су се још за дugo, кроз цео 14 и 15 век могле заменити новчано. Резултат је таквог правосуђа био, да је сиромах трпео казну, а богат је плаћао. Најважнија је новчана замена била код смртне казне за убиство слободног человека. По германском схватању живот Германца био је скупљи но живот осталих народа; чак је ово разликовање чињено и између поједињих германских племена. Према тој вредности убијеног лица одмеравана је и величина откупна од смртне казне. Обично је родбина убице плаћала овај откуп у суми од 160—200 шилинга. Овај систем откупна био је уведен и за друга кривична дела, па и убиство у нужној одбрани, где се родбина убијеног задовољавала откупом од неколико пфениха, док је силована женска била чак и лишавана овог права на глобу, ако није одмах тужила, већ пропустила дуже време за тужбу на пр. од пролећа до јесени.

Целокупна историја незнабожачког доба, Јевреја и доба пре хришћанства у опште показује нам да су народи до тога времена имали у своме казненом праву принцип, да се само најтеже кривице могу казнити смрћу. Само што се схватање о појму најтежих кривица знатно мењало, увећавајући или смањујући њихов број. Они су сматрали, да природа ових тешких кривица захтева најтежу казну, па пошто се веровало, да је

смртна казна најтежа, то је она, као природна последица, имала да дође да одмазди најтеже дело.

Ово је схватање остало све до хришћанства. Тек је оностало на супрот овом схватању, тврдећи да људи нису у стању да праведно одмазде кривцу његову кривицу; да је Бог једини праведни судија, који ће судити сва људска дела на страшном суду; да људима према томе остаје само правично одмеравање таквих казнa, којима се неће учинити погрешка у правосуђу, или ако се учини, да се може поправити а никако и примена смртне казне, која је нечовечна, јер уништава човека, и представља у казненом праву једну крајност у коју се прелази без поступности.

Но и само незнабожачко доба, које је допуштало првобитно освету, а по том смртну казну, имало је повремено схватање, да смртну казну не треба примењивати. Само се ово схватање другим разлогима правдало. Тако је у Египту била првобитно укинута смртна казна, што се хтело користити снагом и радом лица осуђених на смрт, у Индији, што се хтео да очува живот као такав у људском створу до природне смрти, која је једино власна, да одузме живот; у Грчкој и Риму из разлога, што су се хтели да очувају привилегије грађанина, као таквог, од једне тако строге и ужасне казне.

Ово доба није још познавало личност људску као такву, нити је ценило. Тек право Јевреја почиње правилније схватати личност човекову и указивати јој већу важност, а за тим и смо хришћанство, проглашавајући љубав према ближијем.

И ако је незнабожачко доба првобитно укидало смртну казну, ипак тек хришћанство долази пред свет с новом идејом о смртној казни; тек оно пориче овој правичност, не тражећи узрок њеном укидању у оним мотивима незнабожачког доба, већ у правном основу њене неправичности. Чисто хришћанство сматра смртну казну као нехришћанску установу, која се у хришћанском добу задржала као остатак незнабожачког доба, а у основу противну хришћанском моралу.

Но ово чисто гледиште није пишта сметало средњевековном хришћанству и црквеном правосуђу, да и само задржи смртну казну и огласи је чак за сагласну са хришћанским моралом. Ову појаву можемо тиме објаснити, што обично она струја, која се против нечег бори, после ради оно исто, што је радила струја против које се борила. Тако је хришћанство дошло да

уништи и замени незнабожаштво и његове установе. Отуда је природно, што су Христос и његови апостоли устали против смртне казне; али њихова наука није од њих изведенa до краја, њу су други мањи духови привели у дело, тако да што се више удаљавамо у времену од доба отпочете борбе, у толико смо-даље од јачине чисте хришћанске науке. Познат је факат, како је хришћанство почело вршити моћан утицај на државне по-слове, и како је напослетку добио и своје нарочито казнено-правно правосуђе. Ми видимо, како се свештенство постепено извлачи испод редовне грађанске власти и долази под духовну власт. Постепено је ова духовна власт присвојила себи и државну власт судства и над осталим грађанима, а истовремено је присвојила и установе световног судства, па природно и оне казне, које су обично примењиване. Тако је духовна власт пре-стала оспоравати неправичност смртне казне, само да би своју силу и јачину одржала, па не само то, него је почела и доказивати божанско правни карактер смртне казне. Услед тога је дошло, да су се и државна и духовна власт у овом добу до реформације нашло сложне у уверењу, да се смртна казна слаже са хришћанским моралом.

Али се од доба реформације почиње пречишћати ово по-грешно схватање о смртној казни. Ово је пречишћавање трајало дуже време (1517—1764), док у моћном и силном правнику Бекарији није добило најјачег поборника чистог хришћанског схватања о смртној казни.

И у самом добу реформације смртна је казна примењивана у врло много случаја; њена је примена била варварска. Још је за дugo остало да дејствује утицај ранијег схватања смртне казне, као човечне и божанске. Али је ипак дошао нов утицај. При њеном изрицању био је поглавито меродаван политички моменат; ценило се, да ли је смртна казна корисна и потребна. Држави је признавато у основу право, да може изрицати смртну казну; у питање о њеној човечности и божанском карактеру није се улазило; али се при њеном изрицању и извршењу по-чело економски поступати под утицајем новог схватања о ко-рисности и потреби смртне казне. Тиме се већ стало на гледиште, да је дужност државе, да ради на поправци преступника, што је последица правилног разумевања хришћанске љубави према ближијем. Хумани дух хришћанства, правилно схваћен, већ је овде почeo вршити своје дејство, и доприносити све-

јачем оспоравању правичности смртне казне. Под његовим утицајем престају кривична ислеђења против вештица и осакаћења и жигосања криваца, која су до овога времена а донекле и до kraja саме реформације била тако честа.

Одлучна борба против смртне казне настаје крајем 18-ог века. Њу је отпочео већ поменути талијански правник Бекарија.¹

Бекарија вели, да је смрт једног грађанина потребна само у два случаја: ако он напада сигурност своје државе, или ако његов опстанак ствара опасну револуцију у земљи. Али он ипак претпоставља смртној казни доживотни затвор, који ставља на место смртне казне, држећи, да овај има више дејства но смртна казна. До тога гледишта дошао је на основу искуства и историјског посматрања, да казне мање застрашавају својом строгошћу, сверепошћу, но својом дужином трајања. С тога налази у доживотном затвору сигурније средство застрашавања но у смртној казни. Он је у осталом у начелу противник смртне казне, јер налази, да човек није господар свога живота, да нема права њиме располагати, нити га се својевољно одрећи. Отуда се не може његов живот предати ни у туђе руке. Жivot је неповредим, те га не могу дотаћи, уништити, ни друштво ни појединач. Кад то учини појединач он заслужује казну, али друштво као организована држава целина не може тога појединца опет лишити живота, јер се то противи оном поштовању неповредности живота, коју друштво захтева од појединца. Он изводи своје гледиште против смртне казне из теорије друштвеног уговора, приликом чијег закључења чланови друштва нису уступили држави право изрицања смртне казне, те је по томе ова не може ни примењивати.

¹ Повод му даде неправедно погубљење Жана Каласа, тулуског трговца. Овај беше протестант, а имајаше сина, који је јако тежио католицизму. Тог његовог сина нађу 13. октобра 1761. год. обешена. Жан Каласа оптужише, да је он, занесен протестант, убио свог сина, и тулуски га парламенат осуди на смрт. Породица Каласова би принуђена оставити своју постојбину, да у слободној Женеви потражи прибежишта. Ту се она упозна са Волтером, који изради, те се парница Каласова понова прегледа; педесет судија испитају ствар и нов испит посведочи, да је Жан Калас био невин, те да је од стране правосуђа учињено убиство. О погубљењу Каласовом говорило се у оно време по свима круговима. У Милану беше неко друштво, у ком је био и млади Бекарија; ово стајаше у вези с Волтером и са енциклопедистима. Волтер позове то друштво, да га потпомогне у борби, коју је на сву меру отпочео против казненог правосуђа. Друштво се одазвало позиву, и Бекарија на молбу другова својих напише 1764. г. једно дело, у коме је напао на смртну казну.

Под утицајем овога учења Бекарије против смртне казне већ је у 1776. год., кад је укинута тортура у Аустрији, царица Марија Терезија, упутила писмо Министру Правде, у коме му скреће пажњу, да размисли, да ли не би поступно требало укинути смртну казну, а ако не сасвим, а оно бар знатним делом. Мало доцније, 1786. г. Леополд I. војвода тоскански укинуо је смртну казну у Тоскани. Његовом примеру следовале су царице Јелисавета и Катарина II. Смртна казна била је укинута 1787. год. и у Аустрији, али само привремено, јер је већ 1795. год. понова уведена и постоји још и сада. Тако доцније, 1848. год., она је укинута и у неколико немачких држава: Виртембергу, Бадену, Брауншвајгу и још некима, али је већ 1853. год. уведена понова у Виртембергу, а 1871. г. понова за цело немачко царство.

Борба, коју је започео Бекарија, наставила се и даље, и вођена је, нарочито у Немачкој, све до осамдесетих година прошлога века, а од тада у слабијој мери. Рад Бекарије против смртне казне служио је свима писцима као полазна тачка за оспоравање правичности смртне казне.

II.

Утицај учења Бекарије и литературе његовог и доцнијег доба био је, да је смртна казна у пракси све више ограничавана у два правца: на најтежа кривична дела и помиловањем. Појам најтежих кривичних дела није више онако простран, као што је био у ранијим вековима, а од владајачког права помиловања вршена је богата употреба, каква никад у раније доба. Исто тако у теорији казненог права све се више оспоравају божанствени и човечни карактер смртне казне, а са тиме истовремено њена правичност и потреба.

Са правног гледишта све се више доказивало, да је раније правничко схватање о смртној казни, као правично одмазди за учињено дело неосновано.

Противници смртне казне признају гледиште присталица смртне казне, да у систему казна мора бити поступности али веле, пошто између смртне казне и осталих казна лишења слободе нема ове поступности, већ између њих постоји ужасна провала, то су они против смртне казне, и ако признају, да се одиста најтежа злочинства имају казнити најтежом казном.

Присталице смртне казне веле, да држава има и право и дужност, да изриче и извршије смртну казну, да би поправила и васпоставила нарушени правни поредак. Противници оспоравају ово гледиште, наводећи, да се ово васпостављење може постићи и другим казнама, те нема потребе за ову неправичну казну, којом се подесно не васпоставља правни поредак, већ се шта више у истини ствара ново зло лишења живота осуђеног. Присталице веле, да се смртном казном мора да задовољи увређени осећај фамилије убијеног и државе. Противници ово просто оспоравају тиме, што се тај осећај може задовољити и блажом казном. Они веле, да присталице смртне казне овим својим захтевом долазе у супротност са самим схватањем државе о крвној освети. Док сама држава забрањује појединцу крвну освету, дотле присталице смртне казне допуштају држави, да исту врши, јер задовољење, које тражи проливање крви није ништа друго до освета, па ма колико се звала оплемењеном. По мишљењу противника казна за зло дело мора доћи, али она никад не може постићи онај степен, који је злочинац својом радњом постигао. Он се кажњава за злу радњу и трпи незгоде, скопчане са казном; он је кажњен, правда је задовољена, она релативна која се на земљи може постићи, друштвени је поредак поправљен, те нема потребе за убијање злочинца. По мишљењу противника смртне казне, она је нарочито неправична још стога, што је, поред тога што нема поступности, непоправима. Једном изречена и извршена судска пресуда, ма колико се оснивала на погрешци, неможе се поправити, чим је смртна казна извршена; осуђени остаје мртав, ма да се накнадно утврдило, да он није крив. Искуство свих времена и свих држава показује пак, да је било увек „судских убистава“.

Присталицама смртне казне се пребапује, што они, и кад признаду, да је смртна казна неправедена, исту бране њеном неопходношћу, неувиђајући при том, да се таквим тврђењем напушта правно становиште и иде на политичко, које може смртну казну оправдати и без постојања кривичног дела.

Сасвим је новијег датума приговор против смртне казне, да је она последица оскудице развијене способности представе о осећају бола, који се смртном казном ствара. Развијени културни осећај не може трпети смртну казну, јер кад је већ укинута казна боја, што се сматра за нечасну и што производи бол, ово у толико пре треба учинити са смртном казном, чија

је неправичност по мишљењу њених противника очигледно доказана.

Са политичког гледишта оспоравало се, да сигурност државе захтева примену смртне казне. Она се почела схватати, као последица страха државне власти, да ће се кривична дела умножити, ако се не би примењивала смртна казна.

Према томе је оспорена нужност смртне казне. Противници веле, да се држава не налази у стању нужне одбране, те да има право на уништавање туђег живота; њена се егзистенција не налази у опасности, ма колико се јако умножавало вршење кривичних дела; казне друге врсте су довољне за васпостављање поремећене државне сигурности. Они веле, да смртна казна у ствари и не застрашава у оној мери, како то њене присталице замишљају, јер се искуством утврдило, да она није имала никаквог застрашавајућег дејства баш на оне, који су на смрт осуђени; доказано је, да су шта више многи од таквих осуђеника обично пре тога већ присуствовали извршењу какве смртне казне. И ако је јавно погубљивање уведено у циљу застрашивања, ипак се показало, да је тај начин промашио свој циљ, јер се искуством показало, да он штетно дејствује на нарави, пошто шта више потстиче на извршење кривичних дела. Они веле, да је степен осетљивости код разних криваца врло разан; има криваца који су апсолутно неосетљиви, те је за њих смртна казна без застрашавајућег дејства, док их има и таквих, који у смртној казни гледају спасење од животних мука. Овима је шта више забрана убиства под претњом смртне казне само служила као повод за извршење убиства, које им је осигурало примену смртне казне.

Осим тога противници веле, да смртна казна није тако извесна казна, како се то замишља. Нада, да ће се она избећи, јер се неће испунити услови за њено изрицање, игра овде знатну улогу. К томе долази још и нада на помиловање, и његова фактички врло честа примена, што знатно ослабљава онај значај смртне казне, који јој њене присталице придају. Они веле, да сувише строге казне, чија извесност није сигурна, губе снагу репресије; да су блажи закони бољи, јер дејствују посигурно својом извесношћу примене.

Главна замерка овом политичком становишту бранилаца смртне казне састоји се у томе, што они не оснивају своје тврђење о нужности смртне казне на конкретном искуству, већ на

психолошким апстракцијама. Постојање смртне казне није било у стању, да задржи револуције, у којима револуционари теже за обарањем постојећих режима владавине. Ту се у ствари боре две силе једна против друге, од којих се свака bona fide бори за своје право, па која победи другу уништава. Ту само формално постоји злочинство, јер смртна казна, која се овде изриче, није више казна строго казненог права, већ је просто зао политички удес неуспеха предузећа. Ово пак најбоље доказује, колико мало може да застраши смртна казна и да уздржи од вршења кривичних дела, било оваквих политичких, било простих најтежих злочинстава, где се са још финијом пре-преденошћу и лукавством приступа извршењу у нади, да смртна казна неће наступити.

Са философског гледишта је доказивано, да смртна казна није нужна последица најтежих злочинстава, откуда се она јавља као нелогична казна, јер се злочинство и казна не односе једно према другом као узрок и последица.

Присталице су смртне казне тврдиле, да казна својим унутрашњим садржајем мора одговарати злочинству т.ј. бити с њим једнака, а ово се изједначивање код најтежих злочинстава постиже смртном казном. Противници напротив веле, да се то смртном казном не постиже, јер људски разум није у опште способан, није у стању, да изврши тачну оцену односа вредности између злочинства и казне; свака људска казна само је приближна у плусу или минусу одмазда кривичног дела, и не може имати баш ону исту вредност коју је произвело кривично дело. Смртна казна пак не одговара својом мером, ни једном злочинству, јер она премаша својом строгошћу и најтеже злочинство.

Ови напади против смртне казне постали су још јачи, откако се приступило антрополошком посматрању кривца и психолошкој оцени злочинца, и откада се стекло уверење, да урачуњивост врло често оскудева баш оним лицима, која би имала да се осуде на смрт, или која су осуђена, те се с обзиром на ову могућност, да се овде обично има послана са аномалним људима, све више створила одвратност против смртне казне, као нечовечне казне.

При извршењу кривичних дела нису без утицаја људски пол, мушки или женски, која разлика има утицаја и на урачуњивост. Исто тако стоји и са добом старости, карактером и

наслеђеним склоностима. Све су то психолошке и физичке чињенице, које дејствују на криминалитет, о којима се мора водити рачун при оцени питања о урачуњивости, врсти и величини казне. И ако утицај ових фактора може бити велики, ипак ни антропологи неће да оспоре сасвим примену казне у опште, али смртну казну сматрају за нечовечну онде, где се сам човек има да бори са извесним факторима, који својом моћи знатно итичу на његово одлучињање.

Па и хришћански теолози, ставши на научно обраћивање религије, почињу доказивати, да је поправка кривца преча, и да је смртна казна противна хришћанској моралу.

Противници смртне казне, теолози, веле, да она није божанска казна, да је безбожничка и противна хришћанској благости и љубави према ближњем. Они веле, да је циљ сваког човека, да се морално усаврши; изрицањем смртне казне држава спречава морално усавршавање лицу морално попузнулом. Заслуга би државе била много већа, да каквог злочинца види после извесног времена морално поправљеног, но одмах учиштеног, чим верује у његову опасност или немогућност поправке, без предузетог рада и труда на његовој моралној поправци. Искуство је пак доказало, да ништа тако моћно не дејствује на моралну поправку кривца колико туга за кућом и нада да ће пре истека рока казне бити пуштен у слободу.

Напослетку позивало се још и на сам историјски развигак смртне казне и на статистичке податке, па се тврдило, да је она несавремена, и да је дошао последњи час за њено укидање. Тако Ирски Лорд-канцлер у Глазгову још 1858. г. рекао је, да се светиња људског живота све више увиђа, и да сам законодавац врши злочинство вршећи смртну казну. Па ипак у Енглеској постоји још и сада смртна казна. Ово је још лепше рекао много раније Робеспјер, вељећи: „У очима истине и правде нису ове сцене, које држава приређује смртном казном, ништа друго, до подла убиства, свечано извршена злочинства, не од стране једног лица, већ од целог народа, у законитој форми“. Па ипак и у Француској постоји још и сада смртна казна. Масачузетски гувернер од 1861. г. иде још и даље тврдећи: да смртна казна мора престати важити код цивилизованијих народа. Па ипак она постоји још код најцивилизованијих народа.

Митермајер узима, да су у току историјског развића права, поглавито три претпоставке оправдавале постојање смртне ка-

зне: а) представа о потреби талијоне одмазде — освете, б) веровање у нужност ове казне, пошто се њоме застрашава и уздржава од чињења кривичних дела, и в) представа о увер-ђеном божанству, с којим се повредилац може измирити само ако буде кажњен смрћу. Он вели, да све ове представе падају у старо доба и историју права германских народа, да их садашњост не познаје, да су оне сада ишчезле и да према томе не може опстати ни казна, коју су оне изазвале. С тога је он противник смртне казне. Да нема потребе за постојање смртне казне, вели он, види се по томе, што је број помиловања у појединим државама толико нарастао, да стално премаша број погубљења, те се не може говорити о застражењу, које производи смртна казна; а осем тога број се злочинства није повећао у земљама, где је смртна казна укинута те нема бојазни од њеног укидања. Своје гледиште он формулише на следећи начин: да казнено законодавство само тада може рачунати на дејство и опште поверење, ако стоји у сагласности са промењеним потребама и захтевима разумне већине грађана, и ако законска наређења о обиму казненог права, о врстама казна и о односу њихове претње не стоје у противности са напретком друштвеног морала.

Противници смртне казне крунишу своје захтеве против смртне казне тиме, што веле: да ће последња смртна казна бити она, која ће се изрећи смртној казни. Ова ће једина бити правична, јер ће бити без крви. То је једина смртна казна, коју они захтевају.

Противно Бекарији Русо вели у своме *Contact social* ово: „Сваки злочинац, нападајући друштво, постаје овим својим злочинством бунтовник и издајник отаџбине; он престаје бити њен члан вређајући њене законе; он јој чак објављује рат... њега треба прогнати као повредиоца уговора, или га казнити смрћу као јавног непријатеља; јер је такав непријатељ личност без морала, то је убица, а по ратном праву допуштено је убити побеђенога“, чиме је Русо очигледно стао на гледиште бранилаца смртне казне.

Монтескије се ослања такође на ову теорију друштвеног уговора, али не иде тако далеко као Русо; он не допушта примену смртне казне против свих злочинаца, већ само против убилаца. Он вели: „грађанин заслужује смрт, чим је коме оду-

зео живот или је покушао то учинити. Ова смртна казна служи као лек од друштвене болести.“

Присталице смртне казне овога доба гледају практичнијим оком на ствар, и тврде у пркос свему ономе што противници смртне казне наводе, да је смртна казна са свима својим мањима, ипак потребна и то неопходно потребна за опстанак друштва и одржање реда у држави, и да ће с тога њена примена остати и на даље чак и у најкултурнијим државама.

III.

Под утицајем ове и овакве борбе двају научних правца у корист задржања или укидања смртне казне постала су и развијала се законодавства 19. и 20. века.

Законодавни и уставни одбор од 1791. г. после француске револуције, и ако је ова донела политичке слободе, при изради казненог законика, бранио је смртну казну за политичке кривице, не толико као казну, колико као средство одбране новог друштвеног поретка. Известилац одборов вели: „Грађанин, који је декретом законодавног тела оглашен за бунтовника, треба да се лиши живота, не толико да испашта своје злочинство, колико да се од њега осигура држава.“ Иначе је одбор био против смртне казне за друге кривице. Ипак је она задржата за све кривице. Тако је смртна казна унета 1810. год. у *Code pénal* и примењивала се у 22 случаја. По чл. 12. она се извршује отсечањем главе на гилотини. Сад се она, по донекле изменјеном законодавству од 1832. и 1848. г. примењује само у случајима, где има да заштити људски живот, био он директно или индиректно нападнут, дакле код убиства, ма на који начин она била извршена, при чему се смртна казна може изрећи и код покушаја, саучешћа и поврата ових дела.

Приликом изrade данашњег немачког казненог законика такође се водила велика борба око смртне казне. Овај је законик пре но што је постао царевински, важио као закон за Северни Немачки Савез, и кад је он израђиван и о њему решавано, било је опште мишљење и расположење, да се смртна казна укине. Резултат је те струје против смртне казне био, да је она у Савезном Већу била укинута са 118 гласова против 81. То је било при другом читању априла 1870. г. Али на идућем читању, које је почело 21. маја 1870. г. појавила се противна

струја у свом пуном јеку и изменила раније расположење. Пред потребом, да се дође до новог законика за Савез, и пред ката горичним захтевом савезних влада, да се одустане од предлога укидања смртне казне, па да се добије нови законик, представништво је овога пута изгласало задржање смртне казне са 127 гласова против 119. Тако је после смртна казна остала казна и царевинског законика и постоји и сада. Она постоји по општем казн. законику за два случаја: за хотично убиство с предумишљајем, и за покушај хотичног убиства с предумишљајем према цару или ком савезном владаоцу. Осем тога постоји по закону о материјама за разбијање још за случај, кад је произведена експлозија, услед које је погинуо какав човек, а проузрокован је експлозије могао смрт предвидети; и по закону против ропства за случај, кад је погинуло какво лице, које се хтело заробити. Но њена је примена осем ових 4 случаја још знатно проширења у области војног казненог законика, по коме она обухвата још 18 разних случаја.

Примена смртне казне знатно је ограничена у Енглеској једним законом од 1861. год. Но поред тога, она је у пракси још више ограничена. Према једном статистичком податку од 1868. г. енглеска је порота осудила 516 лица за убиство, од којих су били на смрт осуђени 48, па је само њих 22 лишено живота, а остали 26 су помиловани. Ова је околност и дала повода Холтцендорфу, да тврди, како у Енглеској постоји већа вероватноћа, да ће њен грађанин пре умрети у рату или у афричким гарнизонима од грознице, но што ће се према њему применити смртна казна. Према новијим статистичким подацима у Енглеској је било у току 1904 и 1905. г. просечно по 200 убистава, око кога се броја креће криминализитет убистава, па је у 1904. г. било 33 смртне казне, од којих су само 19 извршене, а у 1905. г. 28 смртних казна, од којих је само половина — 14 — извршено. Остало је помиловано.

У Белгији је смртна казна такође допуштена, али се још од 1863. г. не примењује, јер од тада није ни једна извршена. Свака се смртна казна свршава помиловањем. Али у Белгији постоји једна врло практична и мудра особеност. Тамо нема ни једног случаја, да је краљ, пошто је кога помиловао од смртне казне, овоме после дао друго помиловање, којим би га ослободио казне доживотног затвора, или му ову казну заменио рочном казном или је смањио. Овде влада гледиште, да само сталност казном или је смањио.

и сигурност примене ове замењене казне може застрашити, и само се с тога оправдава фактично укидање смртне казне.

Интересно је, да је Финска у своме законику од 1889. г. задржала смртну казну, ма да у њој није примењена ни једна смртна казна још од 1826. год., па ни после овог закона није било случаја.

У Русији, према новом казненом законику од 1903 године смртна се казна примењује само код политичких кривица, имено код велеиздаје; а не и код обичних дела, као хотичног убиства с предумишљајем.

У већини шварцарских кантона смртна је казна укинута према савезном закону од 1874. г., али је према закону од 1879. год. њена примена допуштена, те су је понова увели неки кантони. Она је забрањена за све кантоне, према уставу од 28. марта 1876. г. само за политичка злочинства. Нови пројекат од 1903. г. за целокупну Швајцарску избацио је смртну казну из система казна.

У Аустрији је примена смртне казне велика. Према новом пројекту она се предвиђа код политичких кривица само за велеиздају, а код обичних дела само за хотично убиство с предумишљајем.

Од новијих казнених законика задржали су смртну казну бугарски (1896), црногорски (1906) и јапански (1907), а укинули су је италијански (1889) и норвешки (1904). У Норвешкој су престали фактички примењивати смртну казну још 1880. године, а у Италији још 1877. године.

Још знатно раније укинута је смртна казна путем закона у овим државама: у Грчкој (1862), у Румунији (1865), у Португалији (1867), и у Холандији (1870). Осем тога и у Сан-Марину (1848) и у неким Државама Северне Америке и у већини Држава Јужне Америке.

На место смртне казне долази доживотни затвор. Као пример његовог уређења и начина издржавања служе Италија и Холандија.

Италијански ergastolo траје доживотно; издржава се у нарочитом затвору, где се осуђеник држи, и то за првих шест година у засебној ћелији под принудом рада, а остало време може осуђеник провести на заједничком раду под принудом кујтања. Ако би осуђеник на казну ergastola осуђен извршио у затвору какво судски кажниво дело, онда се понова затвара у

ћелију, ако није у њој и задржава се у истој од 6 месеци до 5 година, ако је кривица такве природе да повлачи затвор дужи од годину дана, или и од 8 година најмање или и доживотно, ако је ново кривично дело такво да повлачи казну ергастола.

Холандски закон предвиђа такође 6 година ћелије а оставак се издржава у нарочитом заводу под обавезним ћутањем.

IV.

Од земаља, где је смртна казна задржата, Француска нам сада показује најинтереснију борбу против даљег опстанка смртне казне. Још 5. новембра 1906. год. француска влада поднела је парламенту законски пројекат о укидању смртне казне.

Последица подношења овога пројекта била је, да је ово питање данас једно од најважнијих државних питања, која су на дневном реду за решење, да је оно т. р. акутно. Осим тога овим су се питањем заинтересовали не само јавно мишљење, поименце штампа, у опште, већ и на првом месту најпозванија лица за то, правници и лекари. Суштина пројекта састоји се у томе, што његов

Чл. 1. одређује, да се смртна казна укида, изузев за случаје предвиђене војним казненим закоником, учињене за време рата; што

Чл. 2. одређује, да се она замењује казном вечитог затвора. Овај се вечити затвор извршује на тај начин, што је у

Чл. 3. одређено: да ће такав осуђеник издржати одмах у почетку шест година у ћелији завода, где се налази.

Издржање затвора у ћелији може бити и доживотно, ако осуђеник учини у заводу какву кривицу судски кажњиву.

Мотиви којима се образложава овај пројекат обухватају три групе разлога:

I. смртна казна је противна индивидуалисању и принципима модерне криминалне политike.

Франц. Законодавац од 1810. утврдио је као основне принципе кажњења застрашење и давање примера у примени казне. На крају прошлог века наука је казн. права претрпела дубљу реформу. На место произвољних казна, на место старог принципа испаштања, модерна криминална политика поставила је поступно принцип моралне реформе и поправке кривца; објек-

тивна оцена кривичног дела у место аутоматске деобе казне испитивала је личност кривца, није га више посматрала као правни појам, већ као људско биће, које ради и мисли; данас је неоспорна аксиома, да не постоје две радње исте природе, које би биле учињене у истим приликама, са истим карактером покварености. Метода репресије уступила је место методи превенције.

Разлог за постојање казне и границу права кажњења треба тражити у комбинацији правичности и корисности: казна је законита само у онолико, у колико је корисна; она је потребна само онолико, колико је корисна; она је допуштена само под условом могућности њене поправке.

Дакле смртна казна не задовољава ниједан услов од оних, који се захтевају у овом погледу; а то је довољно за њено укидање.

II. смртна казна је у контрадикцији са историјским развојем система казна.

Довољно је бацити поглед на казнено законодавство 19. века да би се уверило о томе, да случаји примене смртне казне бивају све ређи.

Закон од 28. априла 1832. г. свео је број случаја у којима се могла изрећи смртна казна.

А Устав од 4. новембра 1848. год. проглашио је забрану смртне казне за политичке кривице.

Закон од 21. новембра 1901. год. укинуо је смртну казну за детоубиство.

За тим се позивају мотиви на државе, где је већ укинута смртна казна.

Поред тога у Француској се опажају ове две појаве:

1⁰ усвајање ублажавних околности, чије постојање искључује примену смртне казне,

2⁰ помиловање, које смањује број смртних казна.

У времену од 1881.—1900. год. било је просечно 7,15 годишње извршених смртних казна, а у времену од 1901.—1905. год. било је просечно 1,8 годишње извршених смртних казна.

Ова замена смртне казне робијом путем помиловања опажа се у свима државама.

Једине су државе Шпанија и Енглеска, где се смртна казна врло често примењује.

Мотиви овде употребљују цитат Бекаријин:

„Зар то није апсурд, да закони, који су само израз опште воље, који запрећују и казне убиство, наређују јавно убиство, да би одвратили људе од убиства?“

III. смртна казна не одговара ни једном захтеву науке казненог права:

1^о она је без дејства, јер је статистика показала, да се број кривичних дела није повећао тамо, где је она укинута.

2^о она не застрашава, јер никад није задржала ни једног кривца да изврши дело због кога је осуђен на смрт.

3^о она није морална, јер производи ужасне сцене при извршењу.

4^о она није потребна, јер има других средстава да се спрече кривична дела.

5^о противи се циљу поправке.

6^о нема поступности и произвољна је у примени.

7^о непоправљива.

Даље веле мотиви: смртна казна, тај остатак варварских векова, јесте анахронизам; историја је осуђује, порота је не примењује, правда и хуманост је одбацују, статистичко искуство повећава, да је она некорисна и без дејства; али поврх свега тога она је непоправљива, што је довољно, да је људска правда не прими. Напослетку дошао је час, да ишчезну из нашег казненог прими. Напослетку дошао је час, да ишчезну из нашег казненог прими. Тра жећи укидање смртне казне, ми смо искрено уверени, да тиме тражимо реформу, која ће учинити част законодавству, а исто времено служити као доказ одавања поштовања моралном на претку Француске.

Овај реформни покрет франц. законодавства изазвао је нова научна истраживања од необичног интереса. Тако статистичка истраживања о кривичним делима, која је учинио Лакасањ, дају нам овај резултат:

да у почетку 20. века, убиства, суђена или несуђена, показују стално напредовање;

да алкохол трује лица и квари расу, да спрема подлогу за туберкулозу и олакшава пренос сифилиса. Под његовим се утицајем рађају аномални, дегенерисани, антисоцијални, нервозни болесници;

да малолетници, чак и деца, ступају на стазу злочинства и преступе у најбољем добу живота;

да се поврат увећава;

да се друштво не може да одбрани услед недовољности казнених средстава, у којима злочинци виде само знак слабости или страха, јер се смртна казна више не примењује, затвори су подесни за становање, робијашница и затвор у којима је егзистенција ретко тешка, могу се лако подносити, а из њих је лако и изићи; да јавно мишљење захтева, да се ова процедура трпљења и благости може неодређено примењивати у друштву, где су испадници и изградници, све синови алкохола. С тога се Лакасањ пита: да ли треба примењивати благост према грађанима државе, где просечно сваки становник троши 4—12 литара алкохола, и где се попије близу 300.000 хектолитера абсента годишње, и наводи да неки мисле, да треба тежити пре свега спасавању друштва, и захтевају, да се употреби какав озбиљнији начин, ако неће да се употреби сасвим супротна метода.

Лакасањ побија гледиште противника смртне казне, који је нападају због њене нечовечности, износећи да је нехуманост ове казне један лажан појам данашњег друштвеног прогреса, и формулише даље своје гледиште овако: Изгледа, да је смртна казна рационално потребна: јер страх од физичке казне дејствује чак и на насиљника; јер би онај, ко је извршио квалификовану крађу са отежавним околностима, имао користи да убије сопственика, пошто би тако нестало можда једног сведока о делу, а да при том не ресира, да ће му се казна поштрити; јер су је неке државе, које су је укинуле, понова увеле; јер државе, где ова казна постоји, показују смањење броја кривичних дела, која се њоме казне; јер су предложене методе њене замене недовољне. Сматра за непотребно још додавати, да је укидање смртне казне и непопуларно; али држи, да је реформа извршења смртне казне потребна. Он вели, ако један културан народ има право, или како неки веле, дужност да из друштва склони каквог свог члана, очигледно опасног и антисоцијалног, то треба радити са што више умерености. С тога он предлаже тајно извршење смртне казне т. ј. у том смислу тајно, да приступ публици није допуштен, чиме се избегавају скандали, скопчани са јавним извршењем.

Поред тога многи представници правне науке и судске струке скупљени као чланови или пријатељи Друштва за

казнене заводе у Француској држали су прошле године своје две значајне седнице (27. II. и 20. III.), на којима се вођила опширина дискусија о смртној казни и законском пројекту о њеном укидању и њеној замени. Ову је дискусију отпочео референат Јозеф Ренах, својим рефератом у коме се ограничио на излагање акутног става овог питања пред француским парламентом. Он је устао као противник смртне казне; њену примену допушта само за време рата, правдајући је њеном неопходношћу ради одржања дисциплине и реда. У осталом је противник смртне казне, што се утицај, који она врши, не може утврдити. То је ствар, која не подлежи никаквој апсолутној контроли, ово у толико мање, што сваки кривац ове врсте рачуна, да се неће сазнати за извршење дела, или да се он неће ухватити као кривац, и не помишљајући, да ће га снаћи можда смртна казна, те њен утицај остаје без дејства у жељеном правцу. Он је покушао да на основу статистичких података за време од 1830—1905. г. изведе о томе закључке за Француску, па је нашао, да је криминалитет хотичних убиства с предвиђајем за то време остао сразмерно исти, било да се смртна казна чешће изрицала и извршивала, било да се она помало или и никако није изрицала и извршивала.

По његовом мишљењу највећи приговор против укидања смртне казне јесте, што се у случају досуђеног вечитог затвора не зна, што да се ради с осуђеником, који за време те осуде изврши какво ново дело, које би повукло вечити затвор. Он вели, да с таквим осуђеником треба просто поступати као са сваким другим новим кривцем; не полазити од претпоставке, да пред собом имамо осуђеника, већ обичног новог преступника тако, да му се у том случају накнадно досуди само извесно ново време, које ће провести у ћелији, али то време не сме опет бити доживотно. Остављамо на страну тачност решења овог питања, пошто је он у осталом противник и вечитог затвора, јер претпоставља казну депортације.

Услед тога, шта ће се на место смртне казне увести, ако се она укине, настала је научна борба, да ли да то буде доживотни затвор или депортација.

Против система доживотног затвора чине се поглавито два приговора: што је он или сувише строг, или прелази у благост. У првом случају се иде на то, да осуђени поступно умре: вечити је затвор исто тако нехуман, као и сама смртна казна,

само што он убија поступно, а не од једном као она; у другом случају управе завода заборављају на строгост па поступају с осуђеницима тако, да затвор није више озбиљна казна. Пошто се једно од овога двога не може да избегне, то присталице смртне казне чине предлоге, да се она само ограничи на ужи број кривичних дела, али је не замењивати вечитим затвором.

У корист доживотног затвора, нарочито ћелијског, говори највише разлог, што он застрашава, те ова казна по тој јачини застрашења може да замени смртну казну, која се оправдава једино јачином њене моћи застрашења.

Против депортације пак наводи се то, што осуђеници живе стално у нади, да ће се било помиловањем, било бегством, вратити из прогонства и на тај начин избећи издржање казне. У осталом статистиком је доказан врло велики број бегстава из осуђеничких колонија Гуане и Нове Кaledоније. Према томе ова казна, пошто је скопчана с великим надом на бегство, не застрашава и не служи за пример.

У корист депортације се истиче нарочито удаљеност њеног извршења и предавање кривца забораву, чиме се избегава она благост, која се опажа у помиловањима, вршеним према осуђеницима, који издржавају казну у Француској, што ће услед изазваног сажалења бити случај и код доживотног затвора.

Број присталица смртне казне у Француској није мали. Поменућемо само имена неких истакнутих правника и њихова мишљења.

Проф. права Гаро вели: У колико се смртна казна сматра као једино средство способно да спречи извесна злочинства и да застраши извесне злочинце, било би неразумно избацити је из закона. Он замишља могућно укидање смртне казне на следећи начин: прво, што би се постепено све више ограничавао број случаја, који се њоме казне, друго што би порота, признајући ублажавне околности, доприносила да се избегну осуде на смрт; и треће, што би шеф извршне власти, председник републике, давао помиловања од смртне казне. У осталом он захтева примену смртне казне само онде, где постоји велика опасност од кривца; иначе је треба избегавати као и рат, приступати јој само у крајњој нужди.

Не оспоравајући дакле држави право, да примењује смртну казну, он сматра да су разлози, који се износе против смртне казне, сувише слаби: Они не могу опстати. Тако што се тиче

њене непоправимости, није све апсолутно тачно. Има ваздан погрешак у животу, које се дешавају, као на пр. при вршењу операција хирургизма и лекарима при лечењу, па нико не помиља, да забрани вршење операција и лечење. Што се тиче њене непоступности, наглог прелаза, треба је примењивати само код оних дела, која то фактички заслужују, а то се дà утврдити. Што се вели, да је без дејства — није истина, — само се оно тешко утврђује. Исто тако није истина, да она служи као драж за извршење и подражавање злочинстава. То није последица извршења смртне казне. Свет се интересује за злочинца, да види учиниоца ужасног злочинства, а не за извршење казне.

Проф. права Гарсон вели, да се смртна казна тако ретко примењује у Француској, да она у ствари и не постоји; она је само теоријска казна, која више не служија пример и нема ничег заједничког са правосуђем. Ипак се он боји, да законско укидање смртне казне не изазове моментано раширење криминалитета. Он полази од гледишта, да законском укидању смртне казне треба да претходи једно дуже време фактичне аболиције смртне казне, што се постиже сталним — поступним — помиловањем осуђеника на смрт осуђених. Запрећење смртне казне остало би још у закону, али се она не би извршивала. Тек после 15 или 20 година могло би се приступити законском укидању смртне казне. Он сматра, да је данас запрећење ове казне некорисно и уверен је, да она не спречава извршење злочинстава, које запрећује, али пренагљено укидање ове претње може да буде опасно с погледом на увећање криминалитета, што он претпоставља да избегне. Да овако мудро треба поступати он се позива на Белгију, где је краљ Леополд I. 1863. год. помиловао све осуђенике на смрт, а његов син, данашњи белгијски краљ, није допустио извршење ни једне смртне казне, што није одвело повећању криминалитета. Смртна се казна и овде изриче доста често, али се услед помиловања не извршује. Па и у самој Француској где се смртна казна фактички не примењује према женама, њихов се криминалитет није повећао.

Проф. права Поатвен предлаже законско задржање смртне казне још за 15—30 година, а њено поступно фактично укидање помиловањем, док се за то време статистиком утврди дејство овог њеног фактичног укидања, и док се утврди науком, која ће се казна узети на место смртне казне, пошто међу на-

учницима нема ни издалека споразума о томе, да ли ће то бити депортација или доживотни затвор.

Француски свештеник Арбу, који је присуствовао службено многим извршењима смртне казне, вели, да је увек био ужаснут сверепошћу ове казне; али се ипак изражава за њено задржање, са могуће ређом применом, просто из разлога, што је у извесним случајима правда законском нужношћу одбране интереса друштвених.

Проф. права Гуш вели, да би јавно мишљење протумачило укидање смртне казне као слабљење онога негодовања, које друштво има према злочинству. А ово је по његовом мишљењу најјачи разлог, који говори у корист задржања смртне казне.

Проф. права Демог вели, да смртна казна врши такво сигурно елиминисање рђавих људи из друштва, да се на њено место никакво такво сигурно средство не може наћи, те је се друштво не треба да одрече. Специјално у погледу криваца повратника, који су физички и морално дегенерисани, друштво у њима ништа не губи, што ће их нестати извршењем смртне казне.

Противници смртне казне, међу које долази проф. права Салеј, веле, да се заменом смртне казне иде на то, да осуђенику припадне у друштву опет извесна улога, коју треба да изврши. С тога Салеј вели, да казнени заводи морају бити друкчији но што су. Доживотно осуђена лица не смеју се више сматрати као мртваци, као некорисна бића, већ се у њима морају гледати опет људи, са осећајима, које треба подврести моралном и религиозном васпитању, да би постали корисни чланови друштва, и ако им је слобода ограничена. По њиховом мишљењу смртна казна не поправља учињено зло, она се свети, узимајући још један живот, и ствара ново зло. С тога држава треба да се руководи другим осећајем: да злочинце, који су делом искључени из друштва учини ипак корисним члановима друштва.

Поводом овога научног покрета против смртне казне изразио се и чувени талијански писац Гарофало, као присталица њен, овако: „Навод, да ће пројекат о укидању смртне казне бити сигурно изгласан у Француској, јер се све државе једна за другом ослобођавају овог тешког терета гилотине, не изгледа ми тачан. Од великих држава, које су укинуле смртну

казну, ја знам само Италију (с изузетком за војничке кривице) и Русију (с изузетком за војничке и политичке кривице). Друге државе, које су је укинуле, јесу Португалија, Холандија и Румунија. Швајцарска, као што је познато, пошто ју је укинула, допустила је кантонима, да је могу увести, што се и десило. Несрећом Италија има просечно око 4000 убиства годишње, а Русија око 15000. Овај број ма да је апсолутно велики, ипак је још пропорционалан популацији у сравњењу са бројем убиства у Италији. Енглеска на против (која је задржала смртну казну) са популацијом већом но у Италији, не броји чак ни 200 убиства годишње“.

Према извешћу Грипијевом од 22. X. 1907. г., законодавна парламентарна комисија, којој је поднет поменути пројекат на оцену, изразила се против владиног предлога, подносећи нов предлог, по коме се смртна казна и овде замењује вечитим затвором; само се његово издржање друкче регулише. Он се има издржавати у централним француским заводима (*maison de force spéciale* или *quartier spécial d'une maison de force*), где је осуђеник обавезан радити даљу, било сам или у друштву, а то има издржавати одвојено од осталих осуђеника. Комисија се изразила и против ћелијског система, као убиственог, и против депортације, као некорисне и непрактичне.

Правдајући укидање смртне казне, комисија се позива на овај цитат великог француског криминалисте Росија:

„Смртна је казна средство крајњег правосуђа, опасно, које се може употребити само са највећом резервом, само у случају истините нужде, чије потпуно укидање треба желети, за што нам дужност налаже, да употребимо сва средства, припремајући оно стање ствари, које ће накнадити укидање ове казне, иначе саобразне са сигурношћу јавном и личном.“

Како питање о владином пројекту о укидању смртне казне, није решено, то је одмах за тим, 29. новембра 1907. г., поднео скupштини један посланик нов пројекат о смртној казни.

Овим се пројектом задржава смртна казна и ствара могућност њене замене вечитим затвором.

Пројект је послат такође парламентарној комисији за казнено законодавство на оцену.

Мотиви овога пројекта веле: Поред свега тога, што је републиканска левица ставила у свој програм укидање смртне казне, и што је блага казна знак друштвеног напретка и што

њени истакнути правници траже њено укидање, ипак не би било опортуно у садашњим приликама је укинути, нарочито после умножених многобројних протеста поротних судова.

Овде се чини истовремено користан и паметан предлог да порота решава и о величини казне, а не само о кривици. Тиме би се створио поступан прелаз ка постепеном укидању смртне казне, јер ако је укидање смртне казне друштвена корист, поротници ће на њено место поступно уводити доживотни затвор. А сваком напретку треба тежити поступно и саобразно постигнутом искуству. На тај би начин смртна казна постала изузетак, законодавац би испунио дело друштвеног напретка без времења јавног мишљења, које се сада противи укидању смртне казне.

Питање о укидању смртне казне, и о њеној замени, није, dakle, ни изблизу приведено у Француској своме решењу.

Оно не стоји боље ни у Немачкој. И ако је реформа казненог права у овој земљи на прагу, овим се питањем у садашњости правници мало баве. Судећи по политичкој консталацији мучно да ће се овде укинути смртна казна. Она има још увек и овде јаких присталица у свима слојевима друштва, нарочито професорима права. Од новијих предлога (1903.) вреди поменути мишљење проф. Бара, који предлаже задржавање смртне казне: а) за убиство цара или ког савезног владаоца, као и за покушај таквог убиства, ако би исти био скочпан са тешком телесном повредом; б) за осуђеника на вечиту робију, ако на истој изврши какво убиство; и в) за случај поновне осуде за убиство, после издржане осуде тог ранијег убиства (поврат у ширем смислу) или у случају осуде због више убистава.

V.

Историја нашег казненог законодавства срасла је са уставом смртне казне. Од доласка у ове земље, па за све време постојања старе државе, па после и за време ратовања под Турцима, и на послетку у обновљеној Србији смртна је казна била главна казна казненог система. У обновљеној српској држави она је имала већи или мањи обим примене, према политичким приликама.

Првобитни Карађорђев кривични законик од 1804. г. кажњавао је смртно убиство и бегство из војске; овај је казна остала

и по његовом доцнијем криминалном законику. У току 1812. г. ова је казна примењивана још на хајдуцију и на нарушење мира закљученог с Турском, крађу и тајно трговање с Турцима; 1813. г. на крађу и недолазак у војску па позив власти; 1816. и на оне који се упротиве плаћати спахијама њихов приход од имања. Ово проширење смртне казне иде још даље: 1818. г. на момке и њихове помоћнике, који отму девојку ради же-нидбе; 1819. г. на јатаке и хајдуке, који се не предаду власти; 1834. г. на Јевреје, који без дозволе граде новац; 1836. г. на чуваре контумаца, који пропусте те се чума унесе у земљу, и 1837. г. на оне који ископавају кужне ствари. Тако нам период до 1839. г. показује равно 12 случаја, у којима се примењивала смртна казна.

Други период закона који је наступио после 1839. г. показује нам у систему казна и вечиту — доживотну — робију, поред смртне казне, која је у овом периоду обухватила још нових 9 случаја: по правилима за страже на пограничном кордону од 1841. г.: насиљни покушај продирања преко кордона, само ово продирање и тајни прелаз стражара преко кордона; по уредби против нарушења јавног мира и поретка од 1843. год. примењивала се на коловође и саучеснике у издаји отаџбине, на коловође у бунту т. ј. при купљењу оружаних људи ради противстајања власти, и на оне, који противстајући власти кога смртно повреде; по казненом законику за поаре и крађе од 1847. г. уведена је смртна казна поред опасне крађе и за разбојништва; по решењу Савета о хајдуковању од 1850. г. смртна казна и за јатаке и хајдуке по извршеном хватању и доказаној кривици; и по телеграфском закону од 1850. г. смртна казна и случају велике опасности, настале услед повреде телеграфа.

По казненом законику Карађорђевог доба смртна се казна извршивала стрељањем или вешањем. Постојала су и пооштења смртне казне, која су се у томе састојала, што је убијени после вешан ради излагања свету у циљу застрашења, или што су осуђенику прво пребијане ноге и руке, па се онда стављао на точак, док не умре, или што је по решењу од 2. VIII. 1837. г. извршивана према убицима на исти начин, како су они сами убиство извршили. Жене нису убијане из пушака, већ су вешане, као и крадљивци. Начин убијања из пушака усвојен је за сва дела још 27. VIII. 1858. г., па је пренет и у нови казнени законик од 1860. год.

При изради овог законика, који са знатним изменама и допунама и сада важи, један члан комисије заступао је мишљење, да се смртна казна избаци из казненог законика, али ју је већина чланова комисије задржала, сматрајући је за потребну.

По овом законику од 1860. г. смртна је казна заступљена и код политичких и обичних злочинстава. Код политичких: код издајства отаџбине (§ 83) и покушаја убиства владаоца или предаје истог непријатељу у руке (§ 85), а од 1899. г. и код насиља делом према владаоцу (§ 91. a). Редовна примена смртне казне обухвата нормални случај хотичног убиства с предумишљајем (§ 155), а затим хотично убиство извршено приликом разбојништва (§ 240), хајдуције (§ 245) и насиљне изнуде (§ 250), убиство у циљу отклањања препрека извршењу каквог кривичног дела (§ 159), убиство пре извршности судске пресуде о смртној казни (§ 126); за тим убиства, која су последица силовања (§ 191), кривоклетства (268 бр. 3), паљевине (§ 298), потапања лађе (§ 307) и тровања бунара (§ 309), где је смрт доцније наступила услед ових радња. И на послетку као 14 случај смртне казне имали смо хотично убиство родитеља ма то било и без предумишљаја (§ 157).

За горе поменуто политичко злочинство издајства отаџбине смртна је казна укинута законом од 13. маја 1902. г. Према наређењу чл. 13. садашњег Устава она не може више бити уведена за ово дело, које је политичко злочинство. Истог дана укинута је смртна казна и за убиство родитеља, кад је без предумишљаја извршено, као и за случај смрти услед паљевине, потапања лађе и тровања бунара, ако ове радње не садрже саме собом дело из § 155 к. з. т. ј. хотично убиство с предумишљајем.

У овом међувремену смртна се казна примењивала још код неких политичких кривица, имено код §§ 84 и 85, и обичних кривица: разбојништва и опасних крађа, па је свуда укинута.

Тако ми имамо данас примењену смртну казну поглавито код хотичног убиства с предумишљајем, извршеног било као таквог било приликом других кривичних дела, свега у 6 случаја, (§§ 155, 240, 245, 250, 159 и 126), за тим код силовања и кривоклетства, (§ 191. одељ. II. и § 268. бр. 3.), а од политичких кривица: код предузета покушаја убиства владаоца и престолонаследника и насиља према владаоцу са осталим делима предвиђеним у §§ 87. и 91. a. казненог законика, свега у 10 случаја по општем казненом законику.

Приликом увођења смртне казне за разбојништва и опасне крађе полазило се од гледишта, да ће се тиме застрашити и умањити број тих кривичних дела. Али је искуство показало, да је то била обмана, те је доцније разумније законодавство од 1902. г., на основу Устава од 1901. године, избацило ову казну код тих дела, пошто јој ту и није било места, већ самим тим, што ова дела ни начином свог извршења, ни својим значењем, нити ма чим другим оправдавају овако строгу казну.

Према овоме питање о смртној казни има код нас значаја поглавито код једног кривичног дела: хотичног убиства с предумишљајем, апстражујући предузеће покушаја убиства влада-оца, силовање и кривоклетство са исходом смрти.

Сам историјски развој смртне казне у нашем праву има својих особености, којих нема код других народа. Обично демократски дух народа, који поштује пре свега и на првом месту живот човечији, тражи укидање смртне казне, док противни дух захтева њено задржавање, гледајући у њој једно моћно средство за елиминисање рђавих људи из друштва и средство првичне одмазде за тешка злочинства. Државни је живот наше земље од времена постанка наших државних закона стално био у борби демократске и конзервативне струје; али се у погледу ове установе смртне казне није опажао видан траг те борбе. Смртна се казна сматрала као установа казненог права, која је т. р. урођена народним наравима. Њена се примена само од времена на време повећавала или ограничавала на већи или мањи број кривичних дела, с обзиром на измене унутрашње или спољне политичке прилике. Неколики гласови који су се у науци седамдесетих година прошлог века чули против смртне казне умукли су. Демократска струја у својој борби за слободе није никако преизносом формулисала своје становиште у погледу питања смртне казне. Ипак, више случајно, но што се нарочито за то борило и тражило, или научним разлозима потреба доказивала, дошао је успех, који је постигнут у чл. 13. земаљског Устава, који утврђује принцип, да се смртна казна укида за чисто политичке кривице.

Овај принцип значи, да се према Уставу не може увести казненим закоником смртна казна за политичке кривице. Али овај принцип није до kraja изведен. Уставотворац чини одмах известне изузетке, наиме допушта, да се смртна казна може увести казненим закоником за случаје извршеног или покуша-

ног атентата на личност владаочеву и на чланове његовог дома; за случаје у којима поред политичке кривице има још какво кривично дело, које се казни смрћу; и на послетку за случаје које предвиђа војни казнени законик.

Стварањем ових изузетака уставотворац је, — без обзира на то, што оваквом формулисању овога члана устава није било места, јер се са гледишта науке казненог права не може одобрити после постојања чл. 29. Устава од 1901. године, која је одредба била боље редигована, — знатно смањио, тако рећи уништио значај постављеног принципа укидања смртне казне код политичких кривица тако, да за садашњост није било потребе а готово ни за будућност за уношење овакве уставне одредбе. Ово у толико пре, што све остale политичке кривице, ван оних које чине изузетак, нису такве природе, у односу према осталим обичним кривицама запрећеним смртном казном да би се могле запретити смртном казном, и што је већ сам казнени законик према Уставу од 1901. године био ранију смртну казну за таква дела заменио робијом.

Ова је замена била природно довођење у склад ових кривичних дела са осталима и равномерно одмеравање казне према тежини кривице. Корисност овог уставног наређења остаје ипак у томе, што се у новом законику из каквих политичких разлога, не може увести смртна казна за политичке кривице, које су некад њоме кажњаване (на пр. у § 83, 84, 85. казн. зак. до 13. V. 1902. год.).

Али истовремено овај факат, што је учињен изузетак, да се за предузеће покушаја атентата према владаоцу, лишења слободе и прогонства истог и насиља према њему (§§ 87 и 91. a.), може бити осуђено на смрт, доказује нам, да се код нас, поред свег демократизма и борбе за поштовање личне слободе и личности човечије, још није начисто са значајем политичких кривица и њиховим односом према осталим кривицама. Овде постоје три гледишта: а.) политичке се кривице могу казнити смрћу као и обичне и б.) политичке се кривице не кажњавају смрћу а обичне се кажњавају, и в.) и једне и друге се не кажњавају смрћу. Борба има да се води у једном од ова три правца. За њу треба да се има могућности. Уношењем горње уставне одредбе у Устав ова се борба донекле онемогућава, што је штета за саму ствар чије решење треба оставити народу, да га законом мудро и корисно реши према своме културном развију и

науци казненог права, која овде има прву реч. Јер док се н. пр. одредба § 87. казн. зак. може бранити са начелног гледишта, кад се усвоји, да се у опште хотично убиство с предумишљајем казни смрћу, дотле се одредба истог параграфа у колико говори о предаји владаоца у руке непријатеља и онеспособљавању за владу и лишењу слободе и одредба § 91. а. која говори о насиљу према владаоцу, не могу оправдати у својој строгости, те их Устав није требао легализирати као принципе.

Ова уставна одредба у осталом није сметња, да се за ове случајеве укине смртна казна и уведе друга казна. Она утврђује само, да се смртна казна, кад је Устав донет, не укида још за та дела, али она не забрањује, да се она законом укине.

VI.

Како је смртна казна својим постојањем у законику и својом применом у пракси дејствовала на криминалитет код настешко је утврдити. О томе се нема никаквих сигурних података нити каквих научних истраживања, да би се могло доћи до тачног закључка о њеној корисности или штети.

Према извешћима, у овом циљу нарочито добивеним од Управа казнених завода у Београду, Нишу и Пожаревцу, налазило се на дан 1. фебруара т.г.: у београдском казненом заводу 21 осуђеник, у нишком 29 осуђеника и у пожаревачком 12 осуђеница, укупно 62 лица, која су била осуђена на смрт, па им смртна казна помиловањем замењена у робију од 20 година.

Свих 12 жена осуђене су за убиство или саучешће у убиству својих мужева. Мотив: незадовољан живот и жеља, да се с убицом венча или живи ванбрачно.

Од 21 осуђеника београдског казненог завода њих су 14 убице, а осталих 7 су осуђени због опасне крађе и разбојништва, дакле пре 1902. године. Од ових 14 њих су: 2 просте убице, имају по 1 хотично убиство с предумишљајем, 1 је прост убица поред бегства из команде и крађе, 6 су просте убице поред разбојништва, 2 су просте убице поред разбојништва и опасне крађе, а 1 од њих још у поврату са силовањем, 1 прост убица поред убиства без предумишљаја и покушаја хотичног убиства, 1 је двоструки убица, поред разбојништва у поврату и опасне крађе и 1 је троструки убица поред разбојништва.

Од 29 осуђеника нишког завода њих су 23 убице, а осталих 6 су били осуђени због опасне крађе, разбојништва, паљевине и злочинства у хайдуковању. Од ових 23 њих су: 9 просте убице с предумишљајем, 7 имају поред убиства и разбојништво, 1 има и силовање, 3 имају још горосечу, 1 је двоструки убица и 2 су троструке убице.

Интересна је ствар, да се у нашим казненим заводима не налази на издржању 20-годишње робије ни један осуђеник, који је био осуђен на смрт, па му смртна казна замењена помиловањем пре 1899. године, што значи сви ти који су од смрти помиловани пре 1899. г. изшли су из казненог завода пре 1908. г., т.ј. пре издржаних десет година.

Тако је искуством утврђено, да помиловање од смртне казне није значило у том времену ништа друго до својење казне на робију испод 10 година. То је ни више ни мање но ујас од погрешног разумевања дужности Министара Правде, који су чинили предлагање осуђеника од смрти помилованих, да им се робија од 20 година смањује.

После овога констатовања ми можемо смело тврдити, да се увећани број кривичних дела, која се казне смрћу, има просто приписати не томе факту, што је смртна казна без дејства, већ што је 20-годишња робија, и у опште, што је робија тако олако осуђеницима смањивана.

Број помиловања од смртне казне налази се у рапорте. Ова нам слика показује тај преглед:

Завод	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	Свега
београдски	2	6	—	1	—	3	4	2	3	21
пожарев.	—	1	1	—	—	2	2	4	2	12
нишки .	1	6	2	2	4	2	3	5	4	29
Свега . . .	3	13	3	3	4	7	9	11	9	62

Изузетке са својим већим бројем чине године 1900. и 1906. Од ових 62 осуђених лица има их већ 22, којима је дводесетогодишња робија смањена са по 6—12 година, и то приликом женидбе краља Александра и промене династије. Поред тога још 3 убице, којима је смањено по 1 годину због рада на зидашњу болнице у Топчидеру, од којих се 1 чак налази у поврату.

Тако има још само 37 лица, којима није поново дата мисност, те да и они не осете сву тежину прве казне.

Према оригиналном извешћу Антрометријско-полицијског одељења Министарства Унутрашњих дела од 17. маја 1906. бр. 590. поднетом Господину Министру Унутрашњих Дела за 1905., било је у Србији у 1905 убиства с предумишљајем или без предумишљаја 466, од којих је пронађено 405.

Узроци извршењу ових убиства су разни:

из освете	98	због међусобне свађе	178
" користољубља	56	" домаће распре	15
" неморалних побуда	2	" љубави	2
из непознатих узрока	79		
" нужне одbrane	22	због љубоморе	1
" вршења дужности	12	" душевне болести	1

Према овоме као сигуран број хотичних убиства с предумишљајем можемо узети прва три броја, укупно 156.

Према статистичком годишњаку за ту годину осуђено је само 21 лице на смрт због напада против личности и имовине (убиства или убиства с разбојништвом).

Према горњем прегледу у 1905. г. помиловано је 9 лица, те остаје да је ипак стрељано 12 лица.

Статистички годишњак за 1905. г., даје нам овај преглед осуда на смрт за време од 1896—1905 године.

Година	Против личности	Против имовине	Свега
1896	11	15	26
1897	8	21	29
1898	19	10	29
1899	24	25	49
1900	10	18	28
1901	20	8	28
1902	2	7	9
1903	2	—	2
1904	3	2	5
1905	18	3	21
Свега .	117	109	226

Ако у накнаду за то, што немамо података, колико је од смртне казне помиловано у 1896—1898 г., узмемо помиловања из 1906—1907. г., чији број неће подбацити ни пребачити онај број, можемо узети да је на 226 смртних пресуда дошло 62 помиловања, што чини око 27 %. Дакле од 100 осуда на смрт код нас се извршују скоро $\frac{3}{4}$, а $\frac{1}{4}$ се помилује.

Ако узмемо, што је приближно тачно, да се у Србији изврши годишње преко 150—200 хотичних убиства с предумишљајем, и да се од тога броја само око 20 осуди на смрт, то морамо истражити узрок, зашто се тако мали број осуђује на смрт. Узрок томе лежи у нашем закону о кривичном судском поступку. По § 243 тога закона смртна се казна поред осталога може изрећи само онда, кад је кривица оптуженог доказана било његовим признањем, било исказом заклетих сведока. Тиме је већ њена примена знатно смањена. Томе треба додати и утицај ублажавних и олакшавних околности из §§ 57, 59 и 60 казн. зак., по којима се смртна казна замењује робијом, чим има две или више олакшавних околности, чиме се број примене смртне казне још више смањује.

После овога долази још и помиловање, којим се и број изречених смртних казна опет смањује. Ова помиловања од смртне казне, као и накнаде помиловања тако помилованих лица, која се често код нас врше не наилазе на одобравање ни правних кругова ни јавног мишљења.

Управник нишког казненог завода (г. Лапчевић) мисли, да осуђеници који су помиловани од смртне казне на робију од 20 година не треба да добивају више никакво помиловање, за то што је главни циљ смртне казне, да се лица, на која се она примењује, као опасна по људско друштво, по његов напредак и мир, уклоне из друштва. Овај се циљ мора имати једнако у виду, па и онда, када у неколико долази у противност с правом владаоца, да ову казну може преобрратити у робију т.ј. потребно је, да се што више и што јаче одржи идеја законодавства, да оваква лица, добивши помиловањем поново живот, буду ипак заувек или бар за дugo време одстрањена од друштва коме шкоде. И ако је претпоставка, да се оваква лица не могу поправити у казненим заводима, ипак се мора напоменути да је та претпоставка нарочито тачна за наше казнене заводе, чије је уређење веома застарело и управо такво, да искључује сваку могућност управама, да врше свој главни задатак: поправку осуђеника, већ су, то се мора признати, спале на улогу простих економа и чувара. Управама је немогуће поправити и овакве осуђенике, и ако изгледа, да се то од њих тражи, кад се смртна казна не преобраћа у доживотну, већ у 20 годишњу робију, — па по томе њихово попуштање, а нарочито после кратког времена може бити само од штете.

Управник београдских казнених завода (г. А. Динић) излаже у главном исто мишљење, које и управник нишког к. з. Изузетно допушта помиловање и код ових криваца из разлога: што се оваква лица, и кад издрже 20 година, не могу поправити у овом заводу, који је примитиван, претрпан и неуређен, те се не постизава успех, који се жели, и што са нехигијенских узрока ни један осуђеник не би могао издржати жив свих 20 година.

Оба управника допуштају изузетно помиловање оваквих осуђеника још и у случају, ако кривично дело због кога су осуђени престане да се кажњава смртном казном већ робијом, чији је минимум мањи од 20 година, као што је био случај са опасним крађама и разбојништвима према законској измени од 13. маја 1902. године.

Управник пожаревачког казненог завода (г. Б. Ристић) је противан сваком помиловању осуђеника, нарочито оних, који су били осуђени на смрт, па помиловани робијом од 20 година. Ипак пристаје на досадашњу праксу помиловања, све док се не подигну модерни казнени заводи, а тада престати с помиловањем.

Из ових мишљења управника казнених завода у Србији, нарочито прибављених за ову расправу преко Министарства Правде, видимо да наши казнени заводи нису тако устројени, да се у њима може, без опасности по уништај егзистенције осуђеникове, издржати казна робије од 20 година. Ја сумњам у осталом, да је и један осуђеник у Србији и издржао оволику казну. Изобиље у помиловањима смањивало је увек ову казну на мањи број година. Не треба се заносити мишљењем, да је то чињено због тога, што су заводи нездрави, па из хуманости према осуђеницима; не, други су узроци, који играју главну улогу код помиловања. На првом месту у Министарству Правде није било створеног гледишта о извршењу казне и утицају помиловања. Овде нема дакле традиције у правцу, да се досуђена казна мора да издржи. Хиљаде разлога излазе пред Министра Правде и траже, да он мења изречене судске пресуде. Наше је судско кривично правосуђе тако изменењено владајачким помиловањем, да једва представља праву слику онога, што нам дају судске одлуке. У Србији су владајачке славе, владајачке свадбе, атенати на владајачке породице, промене династија, благи дани доводили у казamate и пуштали из казамата. Принцип о потреби

издржања казне долазио је увек у позадину не само код ситнијих кривичних дела, неко чак и код ових најтежих.

Право владајачког помиловања је врло фине природе, њега треба вршити с највећим скрупулама, у циљу поправке неправедних и погрешних судских осуда. О овоме се код нас не води рачун. Помиловање се даје преко мере.

Ја не делим мишљење француског Министра Правде, исказано 15. XII. 1907. у француском парламенту, да он не може ништа против тога предузети, кад председник републике хоће кога да помилује, и да му с тога нико нема права да чини какве приговоре.

Помиловање се тиче друштвене заједнице и Министар Правде не може се позивати на вољу владаоца, да он тако хоће. Министар је одговоран за свако помиловање. И ја налазим, да је код нас било оправдано нападање јавног мишљења на Министра Правде због помиловања Анафиних убица.

Разлози управника казнених завода, да се помиловање ових осуђеника врши због рђавих заводи, једва да би се могли употребити као разлог. Ту треба друго нешто радити: подићи заводе, на које се деценцијама чека и пуштају у слободу најпокваренији зликовци да понова чине пустоши у друштву, које је на тај начин, погрешним схватањем помиловања, предато на милост и немилост поквареним људима.

VII.

Из напред изложенога о смртној казни видимо, да се са степеном културног напретка народа мењало и схваћање о смртној казни, као и у опште о кажњењу. Првобитно се сматрало, да се смртном казном има да задовољи повређени осећај родбине убијеног, затим се она оправдавала потребом задовољења увређеног божанства, па се са тог схватања прешло на потребу застрашења и покајања кривца т. ј. на његову моралну поправку пре смрти, док се напослетку није дошло до схватања њене нужности у циљу осигурања друштва.

Самим тим, што човек живи у друштву, држави, он прима на се извесне обvezе, чије испуњење ствара могућност заједничког живота у држави и њеног напретка. Према томе држава, као јединка, која својим законима натура својим становницима те обvezе, има несумњиво право, да настоји на њиховом

извршењу, и у случају противљења, да изнуди поштовање својим законима. Отуда истиче право државе, да се брани од напада, које појединци врше против њеног опстанка, и да њиховим кажњавањем регулише односе у друштву и између појединача, јер на крају и сви напади појединача против других појединача имају за државу општи интерес, те се с тога она мора старати за правilan и миран живот својих становника.

Која ће средства држава употребити у борби против злочинаца и злочинстава, то је њено искључиво право. Ово право обухвата и смртну казну, као једно најсигурније средство за уништај злочинца и будуће спречавање злочинстава.

На први мах изгледа, да је правилно гледиште оних писаца, противника смртне казне, који доказују њену неправичност тиме, што држава нема права да ову казну изрекне. Они веле, да нам држава може одузети само она добра и права, која под њеном заштитом добијамо и уживамо. Тако би нам она могла одузети слободу, јер о уживању слободе може бити речи само у организованој држави; она нам може наплатити казну, јер под њеном заштитом зарађујемо, — али нам не би могла одузети живот, јер нам га она не даје. Ми живот добијамо независно од државе, њега ствара природно развиће и нико осем природе нема право да га уништи. Живот људски служи друштву за напредак и усавршавање, и овај се услов напретка не сме уништавати.

Али је ово гледиште нетачно. Без обзира на то, да ли је држава постала уговором, или насиљним покоравањем слабијих племена и принудном организацијом власти, или се држава појавила као неопходна последица природног друштвеног развића, и без обзира на то да ли су грађани приликом стварања државе уступили држави право изрицања смртне казне, — друштво, организовано у државу, а представљено у законодавном телу, како се то данас обично врши, има право да усвоји смртну казну, поред свега тога, што против ње многи разлоги говоре ако само законодавно тело, у коме је народ представљен, има уза се разлог потребе друштвене сигурности и захтев задовољења увређеног народног правног осећаја.

Ова два фактора, корисност и правичност надјачавају све друге разлоге, који против смртне казне говоре. Они су релативне природе и могу се временом променити. За садашњост налазимо, да они претежу у корист смртне казне.

Овај појам правичности има свој нарочити значај код оне групе кривичних дела, која се данас по правилу и казне смртном казном, именом код крвних злочинстава. Овде се управ најбоље и огледа овај осећај правичности, који захтева поред задовољења потребе осигурања друштва од будућих злочинстава, још и нешто више, једну оеетнију казну, која се јавља као озбиљнија и тежа казна, док је код осталих кривичних дела овај осећај, због саме њихове мање вредности, потиснут у позадину, те се тако јако не испољава. О задовољењу овога осећаја правичности мора се водити рачун, ако се неће да уништи она морална гаранција, коју имамо у казнама. Јер, ако се дејство казне ослаби, онда се слаби и оно задовољење овог захтева правичности, а тиме дејствује на појачање криминалитета, чиме опет постаје јасна корисност и најстрожих казна, па и смртне, ако се само верује у њен утицај на спречавање кривичних дела.

Код смртне казне, као и код других казна, води се рачун да она буде правична и корисна. Она је правична, ако одговара најтежем кривичном делу. У том се случају не може спорити право државе, да је изрекне. Човек истина има право на живот и слободу, али ово само у толико у колико он сам поштује живот и слободу других, с којима у друштву живи. Ова су његова добра неповредна само дотле, док он поштује иста туђа добра. Врећањем њиховим појединач се излаже опасности, да се иста његова добра повреде, и ако та повреда наступи, у томе онда нема ничег неправичног. Неправда би била само, ако би се смртна казна изрицала за каква кривична дела мањег значаја. Друштво не може жртвовати заштиту осталих чланова, да би огарантовало неповредност живота или слободе нарушиоца друштвеног поретка. Овај има да падне пред општим интересом друштва.

Питање о корисности ове казне је релативно. Она је корисна, ако је интерес друштва, јавна сигурност државе захтева. Већина данашњих држава је сматра као корисну и задржава је у циљу осигурања друштва.

Казна по своме појму, што има некога да казни, сама већ значи одмазду кривичног дела. Кривично је дело њен први услов, чemu као други услов долази учинилац кривичног дела. Тек тада одмазда има да буде правична, што ће рећи одмерена према индивидуалној кривици учиниоца кривичног дела. Тако ми долазимо до праведне одмазде, која у себи садржи задовољење да је казна по свому појму правична.

љење појма правичности, који у казни захтева изједначење са кривичним делом, и задовољење појма целисходности, који се остварује тиме, што се казна индивидуалише с обзиром на степен јачине кривчеве противправне воље, у чијем се уништењу гледа постизање друштвене сигурности. Циљ је друштва и државе напредак и развиће културе. Овај се напредак осигурава уништавањем свега онога, што том напретку смета. Казне, које се примењују према злочинцима, средства су овога уништавања разорних елемената у развију друштвеног напретка. По томе изгледа, да је циљ казне само ова сигурност друштва за његов напредак. Али то није једини циљ казне. Некакњени случаји, услед немогућности проналаска криваца, казују нам најочитије, да друштву не прети пропаст, ако поједино кривично дело остане и некакњено. С друге опет стране кажњавање извесног кривца и после дугог низа година од извршења дела, у доба кад се на његово дело готово и заборавило, и кад је он својим накнадним радом и животом показао, да је поштен човек, каже нам, да се овде не кажњава ради осигурања друштва од тога човека, већ ради нечега другог. То је ради задовољења онога повређеног осећаја правичности, који постоји у нашој правној свести, и који нас не оставља ни једног момента при оцени људских радња. Овај осећај живи, он се може у својој јачини мењати, али он не престаје. Он тражи своје задовољење у казни, и овога се тек изузетно одриче, тек на пр. услед т. зв. застарелости самог кривичног дела, што се на само дело савршено заборавило.

Ако би се пошло од гледишта, да се казном има да постигне само осигурање друштва, а да се при том не води рачун о овој правичности, дошло би се до закључака, који би одвели кажњењу и без постојања ма каквог кривичног дела, увек у случају, чим постоји каква опасност од чланова друштвене заједнице.

Главна разлика између т. зв. класичне и нове школе у погледу казне састоји се у томе, што прва сматра казну као праведну одмазду за учињено кривично дело, као последицу или захтев правичности, који хоће, да се казном јавно осуди само кривично дело, а том осудом истовремено постигне осигурање друштва од поновног извршења кривичног дела или новог вршења кривичних дела од стране других лица, јер казна као јавна осуда има у себи моћ генералног и специјалног за-

страшивања. Напротив нова школа полази од другог гледишта, да је свака казна правична, чим је потребна. Потреба се утврђује с обзиром на противправну вољу, испољену у кривичном делу. Циљ је казне тада просто поправка ове воље, претварање њеног противправног обележја у вољу са корисним правцем остваравања, дакле поправке кривца.

Поправка кривца није стран елеменат ни класичној школи. Само она у њему не види циљ казне. То је нешто, што само собом долази, то је просто захтев онога времена које кривац има у казни да проведе. Свака осуда на лишење слободе повлачи губитак слободне употребе времена. Интерес је друштва, да кривац по истеку тога казненог времена, дође понова у друштво на даљу сарадњу друштвених циљева. Он ће у тој сарадњи бити само тада користан, ако из казнених завода изађе морално јак, или јачи но што је у њих ушао. Друштво дакле има интерес, да ради на моралном усавршавању криваца исто онако, као и осталих слободних грађана. Оно не сме да замемари ову поправку ни у ком случају.

Код новчане казне немогуће је утврдити њен утицај на поправку кривца. Тежина ове казне већа је код сиротније класе, којој губитак извесне суме новца тешко пада, док је код богате класе можда једна од најнеподеснијих казна, јер тада шта више служи као луксузна исплата неког противправног задовољства.

Са смртном казном, у погледу поправке кривца, стоји још горе. Јер, кад се уочи главна разлика у циљевима казне, јасно је, да је са гледишта нове школе смртна казна неправедна, пошто се њоме уништава могућност поправке кривца и сваки рад на тој поправци.

Наш казнени систем садржи у себи комбинацију апсолутних и релативних теорија. Он хоће код смртне казне да казни просто по захтеву правичности, постижући на тај начин осигурање друштва; код казне лишења слободе да казни, постижући застрашење и поправку кривца; код новчаних казна такође, само што је овде момент поправке остављен кажњеном лицу, без даљег садејствовања државе на поправци, што је опет нарочита одлика казна лишењем слободе; у случају више неправедно одлежаног притвора држава одустаје од извршења казне рачунајући, да је циљ правичности задовољен, не водећи и не испитујући, да ли је следовала и поправка кривца.

Противу смртне казне нарочито говори сам начин њеног,

извршења. Она остаје у основу једна дивља казна, па ма на који се начин извршивала, било електрицитетом, вешањем, сечењем главе или убијањем из пушака. Ни једен од ових начина не само да није пријатан за онога, према коме се врши, него ни за оне који извршују смртну казну. Држава је по своме унутрашњем својству једно морално биће. Њене заповести и забране морају носити ово обележје моралности. И онда се с правом пита: откуд долази то, да држава натура некоме дужност извршења смртне казне, кад она сама забрањује убиство. Приговор да смртна казна није убиство од значаја је само у погледу правном, али не и у моралној оцени саме ове радње.

Многе су државе сматрале да се јавним извршењем смртне казне, пред масом света, најбоље постиже циљ застрашавања, па су то гледиште напустиле и пришли извршењу смртне казне у затвореном простору, опет јавно, у присуству нарочитих организама, из разлога, што се дошло до убеђења, да јавно извршење смртне казне пред светом, штетно дејствује на наравственост.

Тако исто усавршавањем друштва мора се доћи и до другог моралног сазнања, да држава не може натурати никоме дужност извршења смртне казне, и да се на крају ово противи њеним добро схваћеним интересима. Колико је ова дужност тешка за човека са моралним појмовима дововоно је пренети се у положај целата — извршиоца смртне казне, па онда судити о њеној умесности.¹ Ипак, док се нижи друштвени слојеви морално не ојачају мучно ће се државе усудити, да се одрекну примене смртне казне.

За друштво је донекле срећа, што извршење казне пада у део најнижој друштвеној класи, жандармима или пандурума сељацима, чија осетљивост није тако велика. Али истовремено ово је нож са два сечива, једно велико зло, јер нам искуство казује, да су баш многи жандарми, који су учествовали у хај-

¹ Навешћу само један пример овог штетног дејства из скоре наше прошлости. За време тополске буне између осталих осуђених на смрт, осуђен је и један свештеник. Извршење смртне казне пало је у део неком Стеви Никетићу, поручнику родом из Кнежевца, код Враћевшице, који је извршујући ову казну био толико потресен услед стрељања оног свештеника, да је у повратку свом, у кући мага оца, причао, да је услед тога потреса већ болестан и да овај догађај не може дugo пруживети. И збила после кратког времена оболео је душевно и умро.

дучким потерама, и при извршењу смртних казна, изгубили и онај остатак моралног осећаја, и постали сами хајдуци и убице и као такви после стрељани. С тога је у интересу друштва, да се смртна казна, ако само за то иначе има могућности, укине.

При избору казна не сме се заборавити на стечено искуство, да кривична дела нису увек искључиво израз злочинчеве самовоље, већ последица често разних узрока, друштвених и привредних односа, личних и наслеђених својстава, темперамента. Све то треба имати на уму нарочито при индивидуализацију казне, ако се мисли са успехом, да отпочне борба против злочинстава. За успех у овој борби постоје два сигурна пута: 1° да држава поправи друштвене прилике, у колико су оне узрок чињењу кривичних дела, и 2° да преступника искључи из друштва, сасвим или привремено, и на тај начин обезбеди друштво од његових поновних преступа.

Овде се одмах сретамо са смртном казном у систему казна и питањем, да ли она одговара захтевима добре казне.

У науци казненога права формулисани су захтеви добре казне у две групе, с обзиром на природу казне и на циљеве које она има да постигне. С обзиром на природу казне, т. ј. на правичност казне, излази: да она не сме дејствовати неморално; мора бити осетно зло за кривца; по могућству подједнако дејствовати на све кривце; мора бити поступна, према кривици већа или мања; мора бити процењива и дељива; ограничити се по могућству на самог кривца и бити опозивна. С обзиром на циљеве т. ј. корисност њену, она мора зајемчiti извесно задовољење повређеном праву, заплашити кривце и друге, поправити кривца.

Ако изближе оценимо ове захтеве с погледом на смртну казну, видећемо, да она њима не одговара.

Пре свега је у много случајева утврђено, да она дејствује неморално, без обзира на то, што је сама њена правна природа неморална, и ако смо већ напред утврдили, да јој се правичност не може правно оспорити.

Смртна је казна дивљачка. Ово нарочито важи за ранија времена, када се смртна казна безмерно примењивала. Треба се сетити само добра, када је у Немачкој кажњено смрћу преко 100.000 људи, или у Енглеској под владом Хенриха VII преко 72.000, или под царicom Јелисаветом преко 89.000 људи, или на доба Фараона Амазиса, који је наређивао, да сваки грађанин

покаже извор својих доходака за живот, — па ако није био у стању то учинити кажњаван је смрћу, да не идемо у римску и грчку историју, или чак кад се сетимо на доба пре 1902. год. код нас, када је она примењивана и код разбојништва и опасних крађа.

После тога она је недељива; она је једноставна казна, чим се извршењем истовремено савршено уништава она могућност жељене поправке кривца. Ову поправку треба тако схватити, да се за дуже време кривац показује као морално поправљено биће. Поправка, која је евентуално наступила и код кривца на смрт осуђеног без утицаја је и вредности за друштвени поредак, пошто траје сувише кратко време и не прелази у правни круг односа друштвених.

Законитост смртне казне не може се правдати тиме, што је она од памтивека примењивана, јер има још и других установа, које су као некорисне и противне друштвеним наравима укинуте, као што је на пр. случај с ропством, које нико и не помишља понова уводити.

Исто је тако без вредности и бојазан, да ће злочинци из државе, где смртна казна није укинута побећи у државу где она не постоји, пошто сам доживотни затвор, који постоји свуда где је смртна казна укинута, није ни мало привлачна установа за злочинце.

Факат, да је смртна казна местимице понова уведена није тако јак, да би могао уздржати од укидања смртне казне; јер је ова могла тамо бити сувише рано укинута, док јој је овде време за укидање.

Исто је тако без вредности разлог, да се укидању смртне казне не сме приступити у једној држави, док се истовремено свуда не укине. За ово чекање нема никаквог оправдања, у толико мање, што је тај споразум тешко или готово немогуће постићи. Нема сумње да ће рапрећењем културе смртна казна испчезнути из казнених законодавстава. Тренутно то време још није дошло за све државе. Као у сваком развију, тако и овде мора бити поступности. С тога се треба чувати од пренагљености у убрзавању овога развија. Укидања и поновна увођења смртне казне најбоље нам доказују, да ово питање није још сазрело свуда за решење.

Неумесно је позивање при одбрани смртне казне, да се њоме има да власностави повређена божанска правичност; тој

правичности нема у опште места у области нашег казненог права. Смртна казна није захтев религије; њу одбацује право хришћанство, што се види већ доволно из онога факта, да је Христос спасао ону браколомницу од смртне казне. Библија нам не може служити као доказ за одбрану смртне казне, пошто је гледиште талијоног одмеравања казне давно напуштено: тражењем живота за живот вратили би смо се у оно давно доба, што се не може одобрити. Држава има да задовољи релативну правичност т. ј. ону, која је резултат правне свести народа и која захтева казну ради осигурања друштва и задовољења ове правне свести. Ова правичност садржи у себи тражење задовољења увређеног осећаја, поправку кривца, осигурање друштва и специјално и генерално застрашење од вршења кривичних дела. И без обзира на религиозно схватање о овој казни, она се може оправдати само оном њеном нужношћу ради заштите друштва.

С друге опет стране није од пресудне вредности факат, да је смртна казна непоправима. И ако су грешке могуће, то не би могло уздржати од њеног изрицања, ако државни интерес то захтева. Сличне грешке дешавају се и у другим правцима, на пр. често се ослобођавају оптуженици као невини, ма да су дugo лежали у притвору. Апсолутне извесности нема у свету. Већ поменутом разлогу Гаро-а о хируршким погрешкама можемо још додати, да је у Чикагу 1894. г. било 760 лица, које убијених које рањених на жељезници, трамвајима и другим саобраћајним средствима, таман толики број колико су Јапанци изгубили у једном целом рату против Кине; да је тако исто у Берлину у 1907. г. погинуло од аутомобила 145 људи, а повређено 2490, па нико и не помишља, да укида ова саобраћајна средства. Исто се тако ствар односи и са смртном казном. Судска истрага се има да побрине за што савеснију и потпунију истрагу и утврђење кривичне одговорности. Тиме је учињено све, што се може захтевати од савесног правосуђа. Могућа грешка прелази делокруг осуде, и ништавна је према користима, постигнутим извршењем правилно и праведно изречених осуда.

Није баш без доволно основа речено, да на увећање броја злочинства дејствује и та околност, што се данашње друштво више интересује за осуђенике у погледу побољшања њиховог стања стварањем већих удобности за њих у казненим заводима но што то имају код својих кућа, чиме се уништава страх од казне.

Исто се тако вели и за фактично укидање смртне казне да дејствује на расхиће криминалитета. Тако је у Паризу у јануару и фебруару 1907. год. извршено преко 80 мучких убиства, што се сматра само као последица оскудице извршења смртне казне.

На против у Енглеској, где се примењује смртна казна број убиства опада. Поред Француске тај број расте и у Италији, где нема смртне казне, и у Немачкој. У Јапану, који предњачи својом културом, било је у времену од 1899—1903., за 5 година, 276 осуда на смрт од којих су 167 извршени. За исто време у Француској је осуђено на смрт 88, а гилотинирано само 26.

Мишљења, да се смртна казна не може оправдати нужном одбраном, у којој се држава налази према опасним зликовцима, и да смртна казна својом тежином премаша тежину учињеног злог дела, не потребују нарочитог обарања. И ако ово стање нужне одбране не носи обележје нужне одбране, која се замисља у праву кад се о појединцу говори, опет је оно аналагично ономе и смртна се казна оправдава нужношћу заштите друштва, оличеног у држави. Други разлог је још слабији, јер се противи фактичном стању ствари. Може бити говора о томе, да је смртна казна ужасна, али она није неправична онде, где долази да уништи живот, који је већ ушиштио туђ живот, а постоји уверење, да од опстанка тог живота прети стална опасност за животе других грађана. Овде се ова одмазда не јавља као прост захтев талијоне казне, већ њу захтева виши државни интерес, а не прста освета.

Разлог, да смртна казна штетно дејствује на родбину осуђеног, није од пресудног утицаја за решење питања. Исто тако и друге врсте казна штетно дејствују, па се не може од њихове примене одустати.

Не може се пак порећи разлог противника смртне казне, да она није захтев задовољења повређеног права појединца. Обично се вели, да осећај родбине убијенога захтева задовољење, које се постиже само смртном казном. Ово је заблуда, јер фамилија убијенога нема права на овакво задовољење. Она се може задовољити и на други начин, исто тако сигурном и извесном казном. Држава је позвана, да систем казна оплемењава, а не да у смртној казни даје крајње задовољење увреженом осећају појединца; она то задовољење даје само увреженом општем правном осећају народа, ако га овај захтева.

Не може се порећи навод противника смртне казне, да њен историјски развој говори у корист њеног укидања. Ово је тачно. Свако време имало је своје схватање о њој и о броју кривичних која су је повлачила. Стварног правног критеријума није било. Једва да би се могло данас рећи да такав постоји, с обзиром да ли се смртна казна примењује само код политичких кривичних дела (Русија), или само код најтежих обичних кривичних дела (Француска), и код ове групе опет да ли се примењује само на хотично убиство с предумишљајем или још и на друга тешка дела. Смртна казна по својој суштини служи не толико као казна казненог права, колико као подесно средство за уништај доказано опасних људи. Али овај историјски развитак није још довршен, културно савршенство није још постигнуто, борба против смртне казне има још да се води, јер је тешко наћи тако сигурну замену смртној казни, којом се друштво најлакше спасава опасних људи.

По моме мишљењу, које нарочито има да важи за државе са рђаво постројеним и уређеним казненим заводима, као код нас, и државе са сувише великим и неумесном применом помиловања, опет као код нас, смртну казну оправдава поглавито бојазан, да ће осуђеник, коме би се смртна казна заменила робијом, или доживотним затвором (у будућности), било помиловањем, било бегством понова доћи у слободу и отпочети врпнати слична кривична дела, због којих је већ следовала осуда на смрт. Ово је наторан факт, о коме се код нас нарочито мора водити рачун. Има се на вази правичности ставити на једну страну све оно, што говори против смртне казне, а на другу страну ставити бар само ова могућност поновних злочинстава, од којих би се извршењем смртне казне друштво посигурно спасло, па на коју страну претегне тамо се одлучити.

VIII.

При оцени питања о задржању смртне казне важно је обратити пажњу на садржај Ломброзовог учења. Познато је, да је Ломброзо антрополошким испитивањем криваца дошао до врло смелих закључака: на име да постоји нарочити злочиначки тип, да има дакле урођених злочинаца, чије је одлике он нарочито детаљно изложио. Код те групе злочинаца имамо посла са њиховим предиспозицијама за чињење кривичних дела. Питање је

сад, како се имају казнити ови злочинци, чије се кривичне радње појављују као последица, не њихове воље, већ њихових нагона услед наслеђених наклоности.

У схватању идеје о рођеном злочинцу постоје два разна мишљења: прво, по Ломброзу, рођени злочинац представља један антрополошки злочиначки тип. Ломброзо је првобитно дао нарочита обележја овога типа, којима се он одликује. Доцније је он ово гледиште модификовао тако, да није потребно, да рођени злочинац има све одлике типа, већ је довољно, да има ма коју од оних, којима се тип карактерише; — друго, по Фери-у, поред рођеног злочинца постоје још две групе злочинаца: прикњивен злочинац, „који је рођен да буде злочинац, али то није постао услед подесне околине, у којој живи“, и случајни злочинац, „кога злочинцем направе више животни односи но сама његова природа.“

И поред свега тога, што је по Ломброзу и његовим присталицама рођени злочинац један нарочити, антрополошки тип, чија се воља појављује предестинирана, ипак антрополошка школа, сматрајући ове злочинце као најопасније, тражи њихово кажњење, и не зауставља се чак ни пред захтевом смртне казне као средством за потпуно уништење ових типова.

На против много кујења класична школа, признајући до некле основаност Ломброзовог учења, у колико усваја могућност постојања злочиначких наклоности, налази, да рођени злочинац, као тип, будући без слободне воље, не би дошао у обlast казненог права; она га сматра исто као болесника, према коме се казна не би могла ни применити, ако би се само научно утврдило постојање тог типа.

Класична школа хоће потпуну кривичну одговорност и казну. Ако постоји сумња о кривичној одговорности, или ове нема — онда нема ни казне. Она увиђа, да казнено право није у стању, да се бори једино својим средствима против читаве масе криваца, и свуда онде, где њена средства нису довољна, она уступа место другим гранама државне управе, да отпочну борбу против злочинаца, строго ограничавајући област казненог права и њених казна, на случаје, који су овим правом предвиђени. Она неће да казни случаје, где се злочинци појављују са јаким интелектуалним дефектима или са несавладљивим злочиначким нагоном, који их принуђава да врше кривична дела. Њихово је кажњење за класичну школу неправда, док их Лом-

брозова школа кажњава чак и смрћу, уништавајући их ради заштите друштва.

Позитивистичка школа покушава да овде одржи извесну средину. Она са извесном резервом одржава смртну казну и доживотну робију за случајеве, где постојање праве душевне болести, којом се искључује кривична одговорност, није несумњиво утврђено, као код инстинктивних злочинаца, с чијом се кривичном одговорности због несигурног утврђења душевних способности, није начисто, где злочинци иду час у казнени завод час у болоицу за душевне болести, да отуд понова изађу и продолже нападе на друштво, да би опет дошли у казнени завод и отуда понова у болницу. са бескрајним лутањем тамо и амо, као што је показао довољно познати случај са убицом Дитрихом у Немачкој.

Ломброзо и његове присталице правдају смртну казну тиме што друштво има право ради свога опстанка и напретка, да уништи оне чланове, који су му опасни.

Са гледишта казненог права они ово не би могли оправдати пошто полазе са гледишта да нема слободне воље код таквих криваца, јер су њихове радње последице нарочитих узрока, а не слободног одлучивања. Злочинство и врлина су по њима појмови, које је друштво измислило; за њих не може нико одговорност носити. По томе би логичније било, да су они противници смртне казне.

Проф. Мануврије, један од француских присталица антрополошке школе иде тако далеко, да тврди, да страх од смртне казне ипак уздржава од злочинства.

Ако би се усвојила Ломброзова теорија о рођеном злочинцу, (*geo nato*) врло је важно једно практично питање, да ли се на основу телесног и душевног испитивања дотичног кривца може утврдити, да је он „рођени“ злочинац. Ломброзо је ово потврђивао, док се данас у науци сматра, да ово питање није још сазрело за решење ни у једном правцу. На тај нам начин остаје да се задовољимо са обичним утврђењем душевних способности кривца, без обзира на то, да ли је он по Ломброзовим *знакима* рођени зликовац или није. Постојање душевних болести и душевних поремећаја у опште искључило би примену казне у опште, док би у противном случају и при постојању извесних обележја злочиначког типа имала казна да се примени.

Неки немачки правници и немачки царевински суд при-

знају, да има рођених зликоваца т. ј. људи са предиспозицијама за чињење кривичних дела, али их они сматрају за кажњиво урачуњива лица. Са овим се схватањем слажу чак и многе психијатре. У том случају остаје могућа примена свих казна, па и смртне.

Сам тај факат, што се у науци породило спорно питање о постојању рођеног злочинца довољан је, да се у кажњењу злочинаца буде обазриво. А нарочито с обзиром на то, што су досадашња научна истраживања утврдила, да људи са зликовачким предиспозицијама обично произлазе из ненормалних фамилија, чији су претци били душевно болесни, пијанци, с телесним манама или самоубице, и што се такође утврдило, да су многе убице дело убиства извршиле у душевно болесном стању, или су доцније постали душевно болесни. Ово двоје најбоље нам показује, да при оцени оних случаја, где се изриче смртна казна, треба испитати индивидуалност кривца. А то нам испитивање може најбоље расветлити цео догађај и можда представити цело кривично дело знатним делом као резултат донекле изопаченог физиолошког састава дотичног кривца, који нам састав ипак не даје могућност да усвојимо постојање аномалности, која би искључивала урачуњивост. Ово нам истовремено даје разлог, да тврдимо, да је примена смртне казне неправедна према таквим лицима, чији је живот већ једна ужасна борба.

Немачка званична статистика показује нам, да се међу повратницима и непоправљивим злочинцима казнених завода налазе врло многи телесно и душевно заостали у развију, у коју се групу несумњиво имају урачуначи они, које Ломброзо сматра за рођене злочинце. Ова лица стоје несумњиво на једној нижијој моралној степеници и изрицање смртне казне према њима била би ужасна неправда. У место да се према њима примени какав систем поправке и васпитања, држава их немилосрдно лишава живота. Све дотле, док се искуством, јер другог мерила нема, не утврди, да извесно лице не може да се поправи ни казном, ни васпитањем ни поправком његовог материјалног стања, није право примењивати једну казну, која одједном искључује сваку могућу примену ових средстава поправке кривца. Ако се пак у току времена научним истраживањем утврди, да је социолошко гледиште о злочинцу тачно, онда ће се доћи до таквих закључака, који ће не само забра-

нити примену смртне казне, него из основа изменити и систем казна. Ако се утврди, да су убице природом одређени, да буду убице, онда ће се с њима морати друкче поступати, те ће примена казна казненог права отпасти. Такви ће се зликовци морати држати у заводима сличним болницама за душевне болести, где ће се, као и неизлечиви болесници, и они држати до смрти. Све дотле док се ово не утврди, друштву ништа не стоји на путу, да такле зликовце, код којих се утврди наклоност на убиствима, задржи доживотно у казненим заводима и тако осигура друштво од могућег поврата.

Као што је смртна казна неправедна код злочинаца са урођеним злочиначким наклоностима, исто је тако неправедна и код политичких злочинстава. Казнени законик долази обично да санкционише извесно створено друштвено стање. Он има за циљ, да друштвени односи остану стални. Према томе друштвене класе нису у стању ништа променити, што би се овом закону противило. Једном створени облик владавине, републике или монархије, не би се могао променити без воље председника републике или владаоца монархије. Њихово саизвођење пак није лако добити. Појединач, који би предузео да се насиљно монархија претвори у републику, или обратно, био би убијен. Ако би пак успео у подузећу, био би херој. Ужасна противност и игра судбином. Овај факат најочитије показује, колико је смртна казна овде неправедна. Овде би било довољно, да се смртна казна замени на случај неуспеха другом казном, где би непосталом хероју остао живот поштеђен. Код политичких злочинстава има се посла са остварењем политичких идеја, па је неправедно због тих можда у основи добрих идеја лишавати људе живота само због тога што је противник тих идеја у власти и јачи.

Исто тако нема места примени смртне казне код кривичних дела учињених из невоље, у великој економској беди, или код дела која се појављују у свему као последица рђавог васпитања. У већини законика смртна је казна за таква дела или већ избачена, или знатним делом ограничена.

Све ово говори, да се казна мора до крајности индивидуализати, а о индивидуализању казне може бити поглавито речи код оних казна, које дају могућност поправке, али не и код смртне казне, где је поправка кривца искључена, апстрахујући оно евентуално покајање пред смрт на смрт осуђеног лица,

с којим покајањем друштвени поредак нема више ничег заједничког. Но ипак се за смртну казну не може рећи да она абсолютно није казна која одговара индивидуалности кривца. Она није индивидуалисана казна у том смислу, што спречава поправку, али она одговара индивидуалности најпокваренијег зликовца, за кога се верује, да је поправка немогућа, те га као таквог уништава лишењем живота.

IX.

С обзиром на наведене разлоге може се само желети укидање смртне казне. Али се њеном укидању не сме пре времена приступити. При том се увек мора имати на уму, заштита живота осталих поштенх грађана. Укидање смртне казне не сме кривцима изгледати као попуштање и последица слабости. Према њима се мора поступати увек с јаком енергијом. У самој Француској, коју ово питање сада највише интересује, многи сматрају, да ово време још није дошло. Интересно је овде напоменути, да је у Француској дивљачко извршење једног злочинства преобразило јавно мишљење. Солејан, који је извршио сиповање и убиство једне девојчице, изазвао је читав преокрет у корист задржања смртне казне. Више од 70 поротних судова дали су своје мишљење да се она задржи. Поред тога су се осуде на смрт фактички умножиле. Док је у 1902. год. било 9, у 1903. — 15, и у 1904. г. — 16 таквих осуда, број њихов у 1905. г. скаке на 54. Референдум, који је организовао париски лист *Petit-Parisien* о смртној казни дао је 1.083.655 гласова за задржање смртне казне, док је против ње било само 328.692 гласа. Ово промењено мишљење налази ослонца у нади и веровању, да ће примена смртне казне застрашити и уздржавати људе од вршења кривичних дела.

У науци казненога права није начисто изведено питање о томе, да ли смртна казна застрашава.

Лакасањ вели, да смртна казна застрашава и служи као пример, ако се само често и без милосрђа примењује. Примењивати је треба што чешће, чим се дела њоме запрећена умножавају. Ово је мишљење у опште мишљење свих присталица смртне казне.

Да заиста смртна казна заплашава мени је познат случај јагодинских хајдука Андреје и Божидара, који су осуђени на

смрт и стрељани само због покушаја убиства на неколико жандарма, извршеног приликом потере. Ови су после осуде правдали масу својих разбојништва тиме, што су знали, да неће бити кажњени смрћу, а живели у уверењу, да ће с робије побећи, као што су то једном већ урадили, па се преварили у оцени извршеног покушаја убиства, те изгубили главе.

Да опет може остати и без дејства служи нам као леп пример скораšњи случај оног жандарма из Ваљева, што је идући у потеру за хајдуцима, којима је била сигурна осуда на смртну казну, убио хотично и с предумишљајем једног председника општине, на сеоском сабору; па му и то није довољно било, већ после извесног времена, приликом бегства из судског притвора убија једног жандарма, свога друга, који му покушава осујетити бегство.

Противници смртне казне веле обично, да се злочиначке природе не плаше смртне казне. За доказ тога се позивају чак и на уредбе злочиначких друžина, које предвиђају смртну казну за друга, који би учинио издајство према друžини.

Ипак је овај разлог нетачан, јер баш ова запрећена смртна казна, коју злочиначка друžина предвиђа, служи као доказ, да извесност смртне казне застрашује. Што то није случај са смртном казном, коју држава изриче, у погледу ових зликоваца који стварају друžине, доказ је, да она код државе није тако извесна као код зликовачке друžине, а не доказ њене унутрашње мане.

Није искључено, да смртна казна може остати без дејства на појединце. То је случај код свих оних, који учине кривицу која се смрћу казни. Али то не служи као доказ, да она не застрашава. Нашој се оцени не подвргавају сви они случаји, где је смртна казна дејствовала, те до извршења кривичног дела није дошло. Ове случаје ми не можемо да сазнамо. Ипак њих има; и с тога се мора признати да страх од смртне казне уздржава од извршења кривичних дела. За доказ овога најбоље је, да се позовемо на народну пословицу која вели: „Робом икад, гробом никад“, где је јасно доказано, да смртна казна застрашава.

Они зликовци, које смртна казна није заплашила, нису дело учинили, што се нису бојали смртне казне, или што их ова својом строгошћу није могла заплашити, већ просто с тога, што су веровали, или што верују, да их смртна казна неће

снаћи, да ће у опште избечи казну, или да ће бити благо осуђени. Они врше кривична дела ове врсте просто без довољног и паметног размишљања. И ако се правним језиком вели, да је дело убиства извршено с предумишљајем, пре би се у духу логике могло рећи, да је свако „убиство с предумишљајем“ извршено без предумишљаја т. ј. без разлога. Тако је у Мадриду 1876. г. приликом извршења једне смртне казне без разлога неки зликовац извршио једно убиство. Ово нам служи као доказ, да велики део људства стоји још увек и дан дањи, па чак и у културним државама, на нижем ступњу умног развића. Том делу обично оскудева способност, да се сроди са начином мишљења свога ближњег, да прозре у његову душу, и осећа као и овај, културно јачи, он нема праве представе о томе шта други осећају, мисле и трпе услед његове злочиначке радње, оскудева му саосећај према ближњем. Та оскудица саосећаја, где је моменат личног задовољења јачи од дужности према друштву, изазива масу разних кривичних дела. Ту не помаже претња казном, па ма каква она била, јер такве природе не предвиђају тежину својих дела. Ту помаже култуну усавршавање, васпитање, и примена казне, јер тек ова може да пробуди онај неразвијени саосећај о дужности према окolini и њеним правима, и да кривца учини временом, у случају отпуста из казнених завода, користним чланом друштва.

Убице обично при вршењу свога дела не мисле на његове последице. Ово нарочито вреди за разбојничке дружине, где се друштво смеје, пије, забавља песмом и музиком, под утицајем алкохола, пред спремање за извршење каквог злочиначког предузећа. Друžина је наоружана до зуба, иде на одређено место, напада на жртву, врши најужасније ствари, свршујући убиством.

Осудом ових људи на смрт не постиже се без сумње, да се они застраше, или да се други њима слични застраше од образовања подобних друžина, али се постиже несумњиво осигурање друштва од њих лично у будућности, пошто није сигурно, да у случају њиховог бегства с робије друштво не буде изложено опасности нових напада. Овде се највише истиче потреба заштите друштвене сигурности, и ту се најјасније показује потреба смртне казне: да се кратким путем изврши обрачун са рђавим и опасним људима, и ако њени противници ову потребу оспоравају за редовне друштвене прилике, а допуштају

је само изузетно у рату према шпијунима и војним бегунцима или, у случају буне и противстања власти према изгредничима, који предузимају вршење напада на власти.

X.

Претходно излагање може нас довести до мишљења, да ће смртна казна временом бити укинута у свима казненим законицима; да то време није још тако близу, како се замишља и жељи од стране противника смртне казне; да ће се дотле број кривичних дела, која се смртном казном запрећују, стално смањивати; да ће се њено извршење реформисати, — али да ће смртна казна још дugo остати главна казна и у најкултурнијим државама.

Што се тиче нас, потребно је да и овде следујемо примеру Енглеске, па да на укидање смртне казне почнемо мислити тек онда, кад наше друштвене прилике буду као и у Енглеској. Није довољно само копирати енглеску уставност, па је пренети на знатним делом некултурне нарави нашег сељака, већ треба преобразити друштвени живот: створити код српског грађанина свест о томе, да је људски живот најскупоченије добро у држави, пред чијим се поштовањем мора сваки поклонити; разбити досадашњу погрешну праксу помиловања од смртне казне, јер $\frac{1}{4}$ помиловања представља велики проценат за друштвену средину у којој је смртна казна тако рећи сведена само на хотично убиство с предумишљајем, чиме ће се постићи жељено застрашење од извршења ових дела и поштовање људског живота; поправити и подићи казнене заводе, у којима ће се досуђена казна издржавати у свој строгости по прописима законским и захтевима науке, и не допуштати и даље, да се друштво излаже још тежим нападима од стране бивших осуђеника.

Према свему овоме можемо као закључак извести, да смртну казну треба у нашем новом казненом законику задржати. Примену њену ипак ограничити. Као допуну у казнама увести и доживотни затвор (израз робија заменити затвором). Тако би се онда подела најтежих дела имала извршити између смртне казне и доживотног затвора. Смртна би се казна имала изоставити код хотичног убиства с предумишљајем и заменити доживотним затвором, а примењивани само у случају двогубог или вишеструког таквог убиства, или у случају таквог убиства из-

вршеног за време издржања вечитог затвора. Наравно под условом да не постоји никаква сумња о злочиначким наклоностима, којима би радња злочинчева била опредељена, већ да је свака та злочинчева радња убиства оцењена као последица његове слободне воље и разумног одлучивања без икаквог утицаја ма каквих дегенерисаних или патолошких особина самог злочинца. Кривац мора носити у свему обележје обичног, просечног, тзв. нормалног човека, који потпуно може одговарати за своју радњу. На друга тешка дела имао би се применити доживотни затвор, као код разбојништва са тешким повредама, хајдуковања са сличним делима и т. п.

Тако би се између рочног затвора учинио доживотним затворм прелаз ка смртој казни. Њена би примена била ређа и збиља само у оним случајима, који су најтежи: а то су двогубо или вишеструко убиство, где се злочиначка воља у толикој мери испољила, да се према њој мора да употреби једно ексорбитантно средство, које и нема више циљ поправке већ уништаја ради осигурања друштва и задовољења у највећој мери повређене правне свести. Бојазан, да ће за такве зликовце наступити случајно могућност, да још неког убију, диктује нам убиство двогубог или вишеструког убице.

О доживотном затвору не можемо овде детаљније говорити, пошто то спречава циљ и обим ове расправе.

Извршење смртне казне у нашем законодавству треба реформисати на тај начин, што се она у будуће не би извршивала убијањем из пушака, већ вешањем, и то тајно у присуству само потребних извршних државних органа.

Начин оваквог извршења претпостављам, што се њиме избегавају све оне незгодне стране, које су наведене против њеног јавног извршења. Навод, да се утицај застрашења смртном казном смањује, ако се не извршује јавно, не стоји у истини. И кад се јавно врши, ова је јавност релативна, јер не обухвата све становништво, већ само један већи или мањи број грађана. Бивају извршења смртне казне, где нема никога од грађана да присуствује, па се ипак не може оспорити застрашавајуће дејство смртне казне. За оправдање тајног извршења је довољно, што се зна, да је смртна казна извршена. Ово извршење треба било преко полицијских власти, било преко новина достављати грађанству на знање, тако да ово зна, да се смртна казна извршује. Није потребно, да сваки види извршење смртне казне,

па да се може претпоставити, да је смртна казна постигла свој циљ застрашења.

Вешање се има претпоставити стрељању, као начин науком утврђен као бољи. Србија је данас једина земља, где се смртна казна извршује убијањем из пушака. Гилотина и убијање електричитетом нису такође подесни. Систем вешања употребљавају Аустрија, Енглеска и Русија, гилотину Француска, а електричитет Њу-Јорк. Овај је систем најгори. Да је вешање најсигурунији и најлакши начин најбољи нам долаз пружа извешће нашег Антропометријског Одељења од 1905. г., према коме је тада било у Србији 164 самоубиства, од којих су 82, а то је равно половина, извршена вешањем, док друга половина обухвата начине убиства: ватреним оружјем, оштрим оруђем, тровањем, дављењем у води. Самоубице дакле претпостављају редовно вешање сваком другом начину. Томе практичном примеру има да следије и држава при извршењу убиства које она по свом праву предузима.¹

Употребљена литература:

а) немачка

1. A. F. Berner, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 18 издање Лайпциг, 1898.
2. A. F. Berner, Abschaffung der Todesstrafe, Дрезда, 1861.; има српски превод од 1866. г.
3. Dr H. Bittl, Enwurf eines allg. bürg. Strafgesetzbuches für das Königreich Norwegen. Motive, Берлин, 1907.
4. H. Hetzel, die Todesstrafe in ihrer kulturgeschichtlichen Entwicklung, 1870. г.
5. F. v. Holtzendorff, das Verbrechen des Mordes und die Todesstrafe, Берлин. 1874.
6. F. v. Holtzendorff, Kritische Untersuchungen etc. des irischen Strafvollzugs, Берлин. 1875.

¹ Расправа проф. Универзитета г. Живојина М. Перећа „Расправе д-ра Николе Крстића из позитивног права“ — Београд, 1908 —, у којој се на стр. 101—137. говори о смртој казни дошла ми је до руку тек по свршетку штампања ове моје расправе, те је нисам могао употребити при свом раду. — Скрепљем пажњу читаоцу на стр. 135/6. расправе г. Перећа, да се „смртна казна може применити само на она кривична дела, која су предвиђена чл. 29. Устава од 1901. године.“ Дакле не на дело из §§ 191 одељ. II. и 268 бр. 3. казн. зак. (силовање и кривоклетство). Ја остајем при изнетом мишљењу, да се овде може применити и сада смртна казна. Разлоге за то мишљење изнећу у нарочитом чланку.

7. Fr. v. Liszt, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 11 изд. Лайпциг, 1902.
 8. H. Meyer — Allfeld, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 6 изд.,
 Лайпциг, 1907.
 9. C. J. A. Mittermaier, die Todesstrafe nach den Ergebnissen и т. д.
 Хайдельберг, 1862.; има српски превод од 1866. г.

б) француска

10. R. Garraud, Precis du droit criminel, 7 изд. Париз. 1907. г.
 11. R. Garraud, Traité théorique et pratique du droit pénal français, св.
 II. 2 изд., Париз, 1898.
 12. A. Lacassagne, Peine de mort et criminalité, Париз, 1908.
 13. Revue pénitentiaire, 1907, № 3, 4—5. и 1908, № 4.
 14. Journal officiel de la République française, 1908, бр. 78. Documents parlementaires — Chambre.
 15. Ad. Frank, Philosophie du droit pénal, 2 ed., Paris. 1888.

в) српска

16. Dr Ђ. Крстић, О смртој казни, у „Судском Листу“, Београд, 1869.
 17. Миливој Топонарски, О смртој казни, у „Омладинској Заједници“, Беч, 1866. г.
 18. М. Вукићевић, Смртне и телесне казне, у „Полицијском Гласнику“
 за 1906. г.
 19. Стојан Новаковић, Законик Стевана Душана, цара Српског,
 Београд, 2 изд. 1898. г.
 20. Гојко Павловић (по Сергејевском): Кривично право, у „Баничу“
 за 1905. г.
 21. Dr M. Миљковић, Кратак поглед на историјски развитак кривичног права у нас, у „Баничу“ за 1905. г.
 22. Т. Живановић, Извршење смртне казне, у „Баничу“ за 1906. г.
 23. Dr J. Jingwer, у преводу А. Павловића, О казни, њеном циљу и извршењу, у „Баничу“ за 1906. г.
 24. Dr Л. Бар, у преводу М. Ст. Марковића, Реформа кривичног права,
 Београд, 1903. г.

43001

